

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»
08 липня 2015 року № 152-Н
Форма № П-4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Факультет харчових технологій, готельно-ресторанного
та туристичного бізнесу
Форма навчання денна
(денна, заочна, заочно-дистанційна)

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту
Завідувач кафедри

_____ Г. П. Скляр
(підпис, ініціали та прізвище)

« ____ » _____ 2020 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

***на тему: «Рекреаційно-туристичний потенціал Одеської області:
структура, сучасний стан та перспективи використання»***

***зі спеціальності 242 «Туризм»
освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра***

Виконавець роботи Куниця Марина Павлівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Науковий керівник дон., Карпенко Ніна Миколаївна
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Полтава – 2020

ЗМІСТ

Стор.

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ	6
1.1 Сутність поняття та склад рекреаційно-туристичного потенціалу регіону	6
1.2 Методичні підходи до оцінювання рекреаційно-туристичного потенціалу регіону	17
1.3 Передумови та чинники формування рекреаційно-туристичного потенціалу в регіоні	27
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ	38
2.1 Природні ресурси Одеської області як чинник її туристичної привабливості.....	38
2.2 Історико-культурна компонента рекреаційно-туристичного потенціалу Одеської області.....	46
2.3 Інфраструктурна компонента рекреаційно-туристичного потенціалу Одеської області.....	56
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72

ВСТУП

Відпочинок, туризм та рекреація є невід'ємною частиною життя будь-якої сучасної людини. Тому з кожним роком ці поняття набувають у суспільстві більшого значення. Основними чинниками, що сприяють розвитку туристичної сфери є зростання доходів населення багатьох економічно розвинутих країн, покращення загальноосвітнього рівня людей, розвиток інфраструктури. Також з кожним роком зростає інтерес людей до раніше невідомих для них місць, виникає бажання спробувати гастрономічні особливості інших народів, ознайомитися з пам'ятками історії, культури та мистецтва.

Україна має всі перспективи до розвитку туристично-рекреаційної сфери, проте задовільний стан економіки, постійні неефективні реформи у туризмі негативно впливають на дану галузь. Також не до кінця оцінено наявний туристичний та рекреаційний потенціал регіонів України. Тому виникає необхідність дослідити потенціал окремих областей та розробити систему заходів щодо його покращення та ефективності використання, чому і присвячена дана робота.

Рекреаційно-туристичний потенціал регіонів України досліджували такі вітчизняні вчені як: Воробйова О. А., Герасименко В. Г., Дащук Ю. Є., Кифяк О. В., Комліченко О. О., Корж Н. В., Леонова С. В., Мацола В. І., Михайліченко Г. І., Ніколаєва О. І., Радченко Е. Є., Самко О. О., Скляр Г. П., Смирнов І. Г., Стеченко Д. М., Терехух А. А., Ткаченко Т. І., Фоменко Н. В., Шабардіна Ю. В., Шелеметьєва Т. В. та ін. Проте концептуальні основи формування та розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу регіонів залишаються поза увагою вчених та є недостатньо висвітленими.

Робота складається із вступу, двох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел.

Мета дослідження полягає в аналізі сучасного стану рекреаційно-туристичного потенціалу Одеської області та обґрунтування концептуальних засад його подальшого розвитку.

Досягнення та реалізація поставленої у роботі мети потребує вирішення таких завдань:

- дослідження сутності поняття та компонентного складу рекреаційно-туристичного потенціалу регіону;
- з'ясування сучасних методичних підходів до оцінювання рекреаційно-туристичного потенціалу території;
- дослідження передумови та чинників формування рекреаційно-туристичного потенціалу в регіоні;
- характеристики природних ресурсів Одеської області;
- аналізу історико-культурної компоненти рекреаційно-туристичного потенціалу Одеської області;
- дослідження інфраструктурної компоненти рекреаційно-туристичного потенціалу Одеської області.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є процеси розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу регіону.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні аспекти розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу.

У роботі використано такі наукові методи дослідження: системного та критичного аналізу, табличний, порівняння та узагальнення.

Інформаційну базу роботи склали нормативно-правові документи Верховної Ради, Уряду, Кабінету міністрів України, інформація Державного комітету статистики України, наукові публікації, а також матеріали мережі Інтернет.

Результати дослідження доповідались на кафедральному круглому столі студентів та аспірантів «Туризм і молодь – 2019» (м. Полтава 19 листопада 2019 р.), який проводився у Вищому навчальному закладі

Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Запропоновані у роботі теоретичні рекомендації формують концептуальні засади розвитку туризму в Одеській області на основі аналізу туристично-рекреаційних ресурсів та ринку туристичних послуг регіону. Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що подані автором пропозиції можуть бути використані для підвищення ефективності роботи підприємств сфери туризму та коректування дій місцевих органів влади в сучасних умовах господарювання.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

1.1 Сутність поняття та склад рекреаційно-туристичного потенціалу регіону

Як показує закордонний досвід, туризм – це масштабна та важлива стратегічна галузь національної економіки, яка є інвестиційно привабливим видом економічної діяльності і виступає не тільки як джерело валютних надходжень до бюджету країни, а й є показником культурного розвитку країни. Туристично-рекреаційна діяльність відіграє важливу роль в економіці країн і регіонів, забезпечуючи раціональне використання і збереження природно-екологічних, культурно-історичних та інформаційно-пізнавальних ресурсів території. Сьогодні в Україні спостерігається неефективне використання наявного туристично-рекреаційного потенціалу регіонів, що призводить до втрати можливостей розвитку цієї галузі на відміну від багатьох країн світу. У цьому контексті виникає потреба в оцінюванні наявного туристично-рекреаційного потенціалу країни, її окремих адміністративно-територіальних одиниць та розробці напрямів щодо його наращування та активізації використання.

Щодо складових компонент туристично-рекреаційного потенціалу території, то серед вітчизняних фахівців і фахівців близького зарубіжжя існує багато точок зору. Так, І. В. Зорін вважає, що туристично-рекреаційна система формується на стику трьох окремих підсистем – природи, суспільства, народного господарства – й містить у собі компоненти вказаних підсистем: природні туристичні ресурси, туристи (формальна тимчасова суспільна група), туристичні засоби (матеріально-технічні, енергетичні й трудові ресурси, необхідні для обслуговування туристично-рекреаційної

системи) [13, с. 52].

Під час моделювання розвитку туристично-рекреаційної діяльності, досліджувана система може розглядатись у вигляді двох блоків: «туристи» та «забезпечення». Блок «забезпечення» складається з таких підсистем:

1) підсистема атрактивного забезпечення – виступає в якості субстрату розвитку системи й являє собою сукупність властивостей природних і культурних комплексів, засобів розміщення, підприємств обслуговування та організації дозвілля;

2) підсистема технічного обслуговування – це і споруди, і вся система життєзабезпечення, тобто те, що часто називають інфраструктурою рекреаційного району;

3) підсистема управління – оптимізує взаємозв'язок підсистем та керує розвитком системи взагалі, використовуючи матеріальні, фінансові й організаційні механізми. В цілому наявність цієї підсистеми свідчить про здатність туристично-рекреаційної системи до саморегулювання і саморозвитку. Вона складається з певних механізмів, органів та інститутів. Саме ця підсистема забезпечує інтеграцію всіх компонент туристично-рекреаційного потенціалу, їх узгоджену дію;

4) підсистема забезпечення трудовими ресурсами забезпечує на професійному рівні ефективність та якість оздоровлення й відпочинку [62, с. 187].

Найбільш ґрунтовним є підхід вченого Н. В. Святохо [45, с. 32], з ним погоджується В. Г. Герасименко [30], за яким туристично-рекреаційний потенціал території розглядається як сукупність чотирьох основних компонент – природно-ресурсної, історико-культурної, економічної та соціальної, які взаємопов'язані й взаємодіють між собою.

Природно-ресурсна компонента – це здатність природних систем без шкоди для себе виробляти необхідну для людини продукцію, тобто використовуватись в туристично-рекреаційній діяльності. Історико-

культурна компонента характеризує можливості для розвитку туристично-рекреаційної діяльності шляхом використання історико-культурного надбання певної території.

Економічна компонента – це складова частина економічного (господарського) потенціалу території, яка характеризує здатність території продукувати та відтворювати туристично-рекреаційний продукт. До складу економічної компоненти входять:

- інфраструктурні елементи;
- інформаційні елементи;
- інвестиційні елементи;
- управлінські елементи.

Соціальна компонента характеризує можливості території з відтворення необхідної для розвитку туристично-рекреаційної діяльності робочої сили. Ця компонента включає в себе необхідним чином кваліфіковані кадри, здатні здійснювати туристично-рекреаційну діяльність.

Вітчизняний вчений А. А. Терехов та О. І. Мороз [55, с. 341] розглядають туристично-рекреаційний потенціал як сукупність п'яти компонент: природну, природно-антропогенну, історико-культурну, інфраструктурну, інвестиційну. На їх думку, природна компонента включає: геологічні, орографічні, кліматичні, гідрографічні, рослинні та тваринні ресурси. На відміну від попередніх дослідників, В. Г. Герасименко цю компоненту називає природно-ресурсною.

Наступна компонента – природно-антропогенна, включає: заповідники, парки та ботанічні сади. Історико-культурна компонента включає: пам'ятки історії, культури, архітектури, мистецтва, археологічні та етнографічні. В. Г. Герасименко об'єднує ці дві компоненти в історико-культурну.

Інфраструктурна компонента – це заклади розміщення, харчування, оздоровлення, транспортні та інженерні комунікації.

На відміну від попередніх українських вчених, Н. В. Корж і Д. І. Басюк

[21, с. 56], а також І. Г. Смирнов [49] відзначають такі складові компоненти туристично-рекреаційного потенціалу: ресурси, кадри, фінанси, маркетинг, інновації. При цьому, В. Г. Герасименко [30], кадри включає до соціальної компоненти, а фінанси, маркетинг та інновації – він об'єднує в економічну.

Беззаперечним є той факт, що основою туристично-рекреаційного потенціалу є туристичні ресурси.

Туристичні ресурси – це сукупність природних і антропогенних ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста й можуть використовуватись з метою відпочинку, туризму та оздоровлення. Завдяки наявності на певній території бальнеогрязевих джерел, історико-культурних пам'яток, сприятливих кліматичних умов, мальовничих ландшафтів може розвиватись туристично-рекреаційна діяльність [30, с. 17]. Однак отримати високий соціально-економічний ефект від розвитку туристично-рекреаційної діяльності можна тільки в результаті рекреаційного освоєння території, її благоустрою, розвитку матеріально-технічної бази тощо.

Щоб підійти до трактування поняття «туристично-рекреаційний потенціал» також необхідно розібратися, що таке рекреація, комплекс і який їх взаємозв'язок для розвитку туристичної сфери регіонального рівня. Під рекреацією прийнято розуміти оздоровлення, реабілітацію та профілактику здорового способу життя головної продуктивної сили – людини. А санаторно-курортна справа — поняття даної сфери національної економіки – прийнято вважати окремим видом рекреації. Розглядаючи туризм як сферу послуг, виникає необхідність визначити поняття «туристсько-рекреаційні послуги», під якими розуміємо послуги, спрямовані на забезпечення та відновлення фізичних сил людини, підтримка їх нормального життя і діяльності, встановлення ділових контактів, а також здатні задовольнити їх духовні та інтелектуальні потреби. Під туристично-рекреаційним продуктом для цілей цього використання розуміють поєднання речових товарів і

нематеріальних послуг. Таким чином, туристично-рекреаційні послуги реальний спосіб отримання туристично-рекреаційного продукту. Туристично-рекреаційні ресурси – сукупність природних, культурно-історичних і соціально-побутових ресурсів, здатних задовольнити туристсько-рекреаційні потреби суспільства [63, с. 54].

У табл. 1.1.1 наведено класифікацію туристично-рекреаційних ресурсів регіонального рівня на основі принципово різних груп ознак.

Таблиця 1.1.1

Класифікація туристично-рекреаційних ресурсів регіонального рівня
[63, с. 55]

№ з/п	Ознака класифікації	Види туристичних ресурсів
1	2	3
1	Залежно від туристичного потенціалу регіону	Природні Культурно-історичні Соціально-економічні
2	Залежно від характеру участі у формуванні туристичного продукту	Прямі (які використовуються туристами, відпочиваючими) Непрямі (організують використання прямих ресурсів)
3	Залежно від функцій туристичної діяльності	Пізнавально-освітні Лікувально-оздоровчі Освітні
4	Залежно від ставлення до продукту праці	Створені природою Створені людиною для цілей туризму Створені людиною в цілях соціально-економічного розвитку економіки регіону
5	Залежно від ставлення до інститутів	Класичні Інституційні
6	Залежно від характеру участі у виробництві туру.	Природничі, які формують туристичний інтерес Інфраструктурні, які виступають в якості засобів виробництва
7	Залежно від формування мети подорожі	Рекреаційні Культурні Релігійні Інформаційно-пізнавальні Інформаційно-ділові
8	Залежно від ролі у виробництві і виду продукту	Створюють матеріальні продукти Створюють матеріальні послуги Створюють нематеріальні послуги

Продовж. табл. 1.1.1

1	2	3
9	Залежно від характеру участі у виробництві туру	Природничі (створені природою) Інфраструктурні (фактори виробництва туру)
10	Залежно від використання у просторі	Мегарівня Мезорівня Макрорівня

Представлена у табл. 1.1.1 класифікація туристично-рекреаційних ресурсів регіонального рівня носить умовний характер. Не претендуючи на створення їх вичерпної типології, нами зроблена спроба з різних сторін визначити зміст туристично-рекреаційних ресурсів і їх ролі в розвитку туристичного потенціалу території.

Ряд авторів в якості структурної складової туристичних ресурсів виділяє «соціально-економічні ресурси». Ця назва представляється Л. О. Шпак дуже сумнівною, особливо на регіональному рівні. Економічні явища і процеси неможливі поза соціальними. Основна ж цільова функція цих ресурсів спрямована на підвищення ефективності туристично-рекреаційної діяльності і економічного зростання регіону. З іншого боку, ресурси, які відносяться до цієї групи, завжди використовуються не лише як чинники, умови і результати економічної, але і управлінської діяльності. На її погляд, вони все частіше використовуються у регіональній економіці. Тому ми схильні визначати ці ресурси як економіко-управлінські.

Розвиток туризму на регіональному рівні багато в чому визначається наявністю рекреаційних ресурсів. Рекреація (в перекладі з латинської – відновлення) – відпочинок людини, відновлення його життєвих сил, які втрачені в результаті трудової діяльності. Під рекреацією часто розуміється комплекс оздоровчих заходів, який потрібний для здорової, але стомленої людини в цілях відновлення працездатності, нормального самопочуття,

зміцнення його здоров'я.

Рекреація охоплює усі види відпочинку, туризм. Відпочинок може бути коротко- і довгостроковим. З іншого боку, туристична діяльність може не бути рекреаційною: подорожі в службових цілях не можна віднести до рекреаційної діяльності. Під рекреаційними ресурсами зазвичай розуміються сукупність об'єктів, використовуваних для виробництва туристичного продукту і створених як природою, так і людиною. Фахівці називають особливі властивості рекреаційних ресурсів: привабливість, доступність, вивченість, сприятливість кліматичних умов, екскурсійна значущість, володіння потенційним запасом, специфічність способів використання тощо.

Задіяні в туристичному бізнесі рекреаційні ресурси у поєднанні з реальним, фінансовим і людським капіталом, а також технологіями створюють реальні посилки для організації і розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу. Рекреаційні ресурси є одним з чинників зростання туристичного потенціалу території, розвитку туристичної сфери і базою для планування виробництва і реалізації туристичного продукту. Вони також відіграють велику роль в становленні і розвитку соціального туризму.

Підвищення ефективності функціонування туристично-рекреаційного комплексу безпосередньо впливає на соціально-економічну ситуацію в регіоні і країні в цілому. Туристично-рекреаційна діяльність – туроператорська та турагентська діяльність, а також інша діяльність з організації відпочинку, лікування, оздоровлення і туризму. Туристично-рекреаційна індустрія – сукупність готелів і інших засобів розміщення, засобів транспорту, об'єктів санаторно-курортного лікування та відпочинку, об'єктів громадського харчування, об'єктів і засобів розміщення, об'єктів пізнавального, ділового, лікувально-оздоровчого, фізкультурно-спортивного та іншого призначення, організацій, які здійснюють туроператорську і турагентську діяльність, операторів туристичних

інформаційних систем, і навіть організацій, що надають послуги екскурсоводів (гідів), гідів-перекладачів та інструкторів-провідників [2].

Туристично-рекреаційна інфраструктура – сукупність об’єктів, що забезпечують відпочинок і розвага туриста, обумовлена розвитком туризму. У сучасних роботах термін «комплекс» стосовно туризму та рекреації найчастіше зустрічається в контексті аналізу інфраструктурних об’єктів індустрії: готелів, спеціалізованих організацій відпочинку та туризму, транспорту тощо. Застосування такої термінології («готельний комплекс», «санаторно-курортний комплекс» тощо). У науковій літературі поняття туристично-рекреаційного комплексу використовується досить широко, однак єдності поглядів щодо його змісту на даний час немає. Розбіжності є як в трактуванні сутності туристично-рекреаційного комплексу, так і щодо складу видів діяльності, властивих його підприємствам. Найчастіше до туристично-рекреаційного комплексу відносять сукупність об’єктів та видів діяльності, що створюють матеріальні і культурні умови для відпочинку і реабілітації населення. Тобто, регіональний туристично-рекреаційний комплекс – це єдина система природних, туристичних, лікувально-оздоровчих та соціально-культурних підсистем, що характеризується територіальною цілісністю, що приводиться в рух суміжними з нею галузями: сільським господарством і харчовою промисловістю, пасажирським транспортом і зв’язком, торгівлею та громадським харчуванням [63, с. 56].

Т. В. Шелеметьєва, має власний погляд на дану проблему і включає до туристично-рекреаційного потенціалу території три основні складові компоненти: ресурсну, соціальну та економічну. Вона вважає, що в основі туристично-рекреаційного потенціалу території є туристичні ресурси, наявність яких уже забезпечує мінімальний рівень розвитку туристично-рекреаційної сфери. Це пояснюється тим, що людині для відновлення витраченої за час трудової діяльності енергії достатньо змінити традиційне

оточення, виїхати за межі постійного місця проживання, навіть за умови відсутності комфортабельних умов розміщення та якісної туристичної інфраструктури. (рис. 1.1.1).

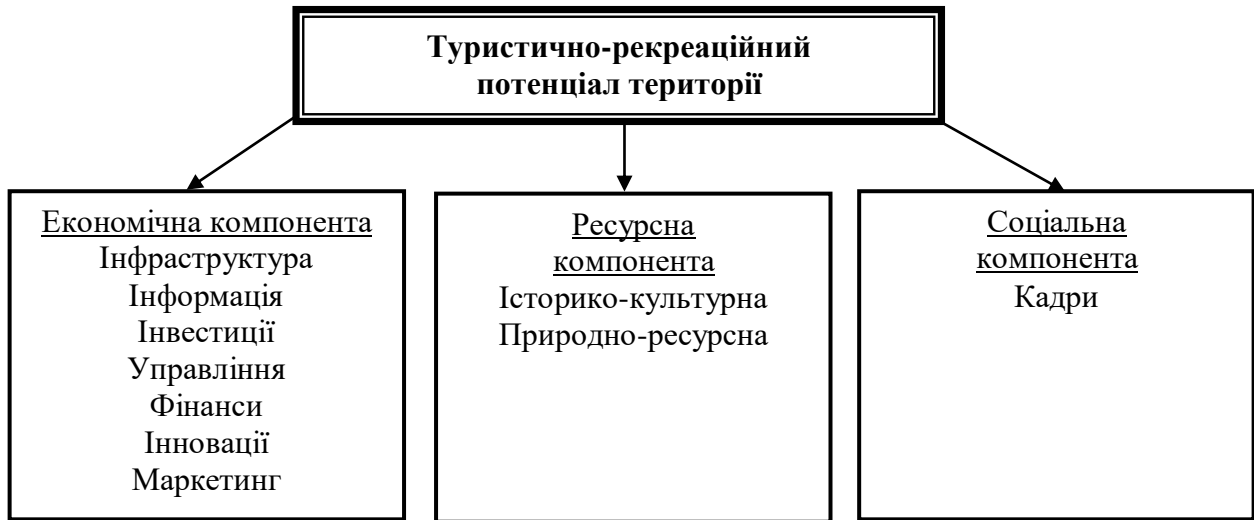

Рис. 1.1.1. Складові компоненти туристично-рекреаційного потенціалу території [62, с. 188]

Також, як зазначають інші дослідники, дуже важливою є соціальна компонента, яка забезпечує професійну підготовку персоналу різних категорій для сфери туризму та рекреації. Елементами кадрового забезпечення туристично-рекреаційного потенціалу є:

- ринок робочої сили, який забезпечує туристично-рекреаційні підприємства обслуговуючим персоналом;
- експерти та консультанти з підбору кадрів;
- навчальні заклади різних рівнів, які забезпечують підготовку спеціалістів для сфери туризму та рекреації;
- навчальні заклади, які забезпечують підготовку спеціалістів економічного та юридичного профілів [57, с. 97].

Теоретичні аспекти поняття «туристично-рекреаційний потенціал» висвітлені в роботах багатьох науковців, при цьому в одних ситуаціях це поняття розглядається як сукупність усіх передумов для організації рекреаційної діяльності на певній території, а в інших – як

максимальна продуктивна спроможність рекреаційних ресурсів, що виражається кількістю рекреаційного ефекту, який можна отримати, або їх пропускнуою спроможністю, тобто спроможністю рекреаційних ресурсів до відновлення і витримування певних рекреаційних навантажень з урахуванням екологічних критеріїв.

Зокрема, В. І. Мацола вважає, що потенціал рекреаційної території визначається природно-ресурсною та соціально-економічною базою, загальною якістю природних та соціально-економічних умов та рекреаційною місткістю [24, с. 49]. Н. П. Стецько визначає рекреаційний потенціал території як компоненти природи і культурно-історичні об'єкти, що використовуються або можуть бути використані в рекреаційних цілях [51, с. 57]. І. В. Смаль окреслює рекреаційний потенціал території як сукупність природних, соціальних і культурно-історичних передумов для організації рекреаційної діяльності на певній території [48]. Ю.В. Шабардіна пропонує рекреаційний потенціал регіону визначати як інтегральний показник, що характеризує кількісний і якісний склад рекреаційних ресурсів, а також умови і можливості їх ефективного використання в межах певного регіону в конкретний час [61, с. 287]. За визначенням Ю. Є. Дащук, рекреаційний потенціал регіону – це «інтегрована система взаємозв'язків та властивостей, що характеризуються здатністю використовувати природні ресурси, реалізуючи при цьому можливості через призму умов, які продукують готовність до ведення рекреаційної діяльності, що здійснюється під впливом комплексу засобів для задоволення потреб рекреанта у відпочинку та відновленні» [10, с. 72].

Заслуговує на увагу позиція І. В. Давиденко, яка пропонує розглядати рекреаційний потенціал через призму розуміння сутності рекреаційних ресурсів, які використовуються для задоволення потреб та організації рекреаційної діяльності. При цьому зауважуючи, що, окрім ресурсів, у межах рекреаційного потенціалу слід врахувати і систему забезпечуючих елементів,

таких як розвиток транспортного сполучення; інфраструктура території, її інвестиційна привабливість; відповідність послуг, що надаються, світовим стандартам та вимогам [9].

Науковці І. В. Смаль, О. В. Кифяк, Н. В. Фоменко та інші дотримуються думки, що змістовною основою рекреаційного потенціалу є передумови, які створюються для розвитку рекреаційної діяльності на певній території [48; 19; 58]. К. К. Муска погоджується з такою позицією, але слід зауважує, що для комплексної реалізації та використання сукупності передумов необхідне якісне управління, яке є основою активізації рекреаційних можливостей території та її рекреаційного потенціалу. Розглядаючи рекреаційний потенціал із позиції здатності забезпечити ефективну організацію рекреаційної діяльності на конкретній території, більшість учених зумовлюють її через рекреаційні ресурси, якими володіє територія. Але вважає за доцільне здатність розглядати також через призму рекреанта як споживача рекреаційних послуг через його приналежність до того чи іншого виду відпочинку, бюджет вільного часу, фінансові можливості тощо. А також із позиції виробника рекреаційних послуг, зокрема, через наявність у регіоні висококваліфікованих спеціалістів, які здатні виробляти та реалізовувати якісний та конкурентоспроможний рекреаційний продукт [26].

Отже, туристсько-рекреаційний потенціал регіону – це сукупність належних до нього природних та створених людиною явищ, умов, можливостей та засобів, придатних до формування туристського продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій та програм. Туристсько-рекреаційний потенціал території включає в себе наступні компоненти: природно-кліматичні (клімат, ландшафт, екосистеми), культурно-історичні ресурси (культурно-історична спадщина, витвори мистецтва, археологічні цінності, традиції, етнос), інфраструктура, матеріально-технічна база.

У наступному підрозділі нами буде досліджено сучасні методичні

підходи до оцінювання рекреаційно-туристичного потенціалу території.

1.2 Методичні підходи до оцінювання рекреаційно-туристичного потенціалу регіону

Для здійснення правильних, економічно обґрунтованих заходів, що стосуються рекреаційної сфери в регіоні, необхідним є проведення комплексних аналітичних досліджень, що стосуються кількісної оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу регіону, шляхом використання різноманітних методичних підходів. Саме на основі результатів комплексної діагностики останнього можливим є визначення ключових проблем, що існують у регіоні стосовно рекреаційної галузі, формування конструктивних управлінських рішень щодо їх вирішення, а відтак й подальшого вибору шляхів, методів та інструментів досягнення збалансованого розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу регіону й держави загалом.

А. А. Теребух та О. І. Мороз [55] вважають, що вибір методу оцінювання туристичного потенціалу значною мірою залежить від етапу та об'єкта оцінювання. За етапом оцінювання можна виділити попереднє оцінювання можливостей туристичної придатності ресурсу або їх сукупності та підсумкове оцінювання можливостей використання ресурсу для формування конкретного туристичного продукту. До числа об'єктів оцінювання з позиції туристичних перспектив можна віднести як діючий готель, туристичну базу, історичну пам'ятку, музей, так і окрему земельну ділянку, будівлю, берег водойми, так і ресурси певної адміністративної територіальної одиниці, дестинації, які можна перепрофілювати під туристичну галузь.

При визначенні підходів до оцінювання окремо діючих чи то потенційних, туристичних об'єктів або ресурсів, території, дестинації

потрібно, насамперед, визначити, з чієї ініціативи проводиться таке оцінювання і для вирішення яких завдань.

Ініціювати оцінювання туристичного потенціалу певної адміністративної території можуть органи місцевої влади, територіальні громади для активізації підприємницької і господарської діяльності, переслідуючи цілі створення нових робочих місць та збільшення туристичного потоку та податкових надходжень до місцевого бюджету. Природні та історичні ресурси, які мають туристичну привабливість здебільшого знаходяться в державній власності або у власності територіальних громад.

Оцінювання ресурсів може відбуватись з ініціативи власника ресурсу, земельної ділянки, об'єкта нерухомості, як з позиції визначення перспектив використання у туристичній сфері, так і при формуванні конкретних туристичних продуктів.

При формуванні нових туристичних продуктів оцінювання перспектив задіяння наявних рекреаційних, історичних, антропогенних та природних ресурсів дестинації здійснюють оператори туристичного ринку.

Інвестор при визначенні потенційного об'єкта інвестування проводить оцінювання наявних туристичних ресурсів та визначає перспективи формування туристичного потенціалу з позиції приросту інвестицій.

Для визначення перспектив формування або розширення туристичних потоків окремої дестинації, території може бути сформована ініціативна група, до прикладу, з числа ініціативних підприємців, громадських діячів та організацій, для виявлення кола зацікавлених осіб при реалізації проектів у туристичній сфері.

Отримавши відповідь на питання, хто і з якою метою здійснюватиме оцінювання туристичного потенціалу дестинації, потрібно провести інвентаризацію наявних туристичних ресурсів, як природних, так і антропогенних, окремих історичних та культурних об'єктів, оцінити наявний

стан та перспективи формування туристичної інфраструктури, подієвих заходів, які можуть зацікавити потенційних туристів.

Зважаючи на розбіжності інтересів зацікавлених сторін та можливі відмінності в підходах окремих ініціаторів оцінювання туристичного потенціалу, для різних учасників оцінювання межі туристичної дестинації, в рамках яких формуватимуться туристичні продукти (окремі та комплексні) можуть визначатись по-різному. Місцеві громади та органи влади орієнтуватимуться на адміністративні межі, власники ресурсів та інвестори зосередять більшу увагу на туристичних об'єктах, переліку сформованих послуг. При формуванні туристичних турів об'єктом оцінювання повинен бути комплекс основних та допоміжних ресурсів та об'єктів, задіяних у процес реалізації туру.

Попереднє оцінювання ресурсного забезпечення передбачає не кінцеву вартісну оцінку окремих ресурсів, а лише їх наявність чи відсутність, достатність чи комплектність для формування визначеного переліку нових перспективних чи розширення вже освоєних туристичних продуктів дестинації. Зокрема, визначається: рівень туристичного освоєння окремих туристичних ресурсів; можливості для збільшення обсягів надання освоєних туристичних послуг; рекреаційне навантаження; можливі екологічні загрози для території внаслідок розширення туристичних потоків. При залученні в туристичний обіг нових ресурсів потрібно визначити їх туристичну придатність, доступність, правові, економічні, технічні, екологічні можливості модернізації, реконструкції та використання.

Наступним важливим елементом процесу оцінювання туристичного потенціалу дестинації є визначення умов доступу до окремих ресурсів, які його визначають. Зокрема, коли йдеться про природні парки, заповідники, берегові, лісові, гірські смуги, пам'ятники чи музеї, які вже мають визначений туристичний статус та здійснюють обслуговування туристів на певних умовах, беруть до уваги можливості збільшення потоку туристів.

Досліджуючи туристичні перспективи капітальних будівель, водойм, пам'яток або земельних ділянок під будівництво туристичних об'єктів, виникає питання права власності або визначення прав та умов користування такими об'єктами. За таких умов альтернативою придбання у власність може бути довгострокова оренда об'єктів, зокрема, коли вони знаходяться у комунальній власності, в розпорядженні чи у володінні органів місцевого самоуправління чи територіальних громад [55, с. 337-340].

Схожий підхід має Т. В. Шелеметьєва, яка зазначає що при визначенні підходів до оцінювання діючих потенційних туристичних об'єктів або ресурсів, території, дестинації потрібно, насамперед, визначити, з чієї ініціативи проводиться таке оцінювання і для вирішення яких завдань. На основі проведених досліджень вона вважає, що основні завдання процесу оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу можна звести до наступного (табл. 1.2.1).

Таблиця 1.2.1

Основні завдання оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу
[62, с. 189]

Ініціатори	Завдання оцінювання
1	2
Державні органи влади	Продуктивне використання території. Забезпечення сталого розвитку туристичної галузі. Розробка перспективної стратегії розвитку туризму в Україні з метою зростання туристичного іміджу країни
Регіональні та місцеві органи влади, самоврядування	Збільшення туристичного потоку; Активізація підприємницької та господарської діяльності (створення нових робочих місць). Збільшення податкових надходжень до місцевого бюджету. Розробка конкретного плану заходів для кожного конкретного регіону
Інвестори	Вибір об'єктів інвестування. Будівництво і реконструкція готелів та інших об'єктів туристичної Інфраструктури. Діяльність туристичних агентів та операторів.

Продовж. табл. 1.2.1

1	2
Власники ресурсів	Визначення перспектив використання у туристичній галузі. Формування окремого туристичного продукту.
Туристичні оператори	Розробка, просування, і реалізація нового туристичного продукту. Складання маршрутів та перспективних програм обслуговування.

До наведеного у табл. 1.2.1 варто зазначити, що для проведення оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу території необхідно визначити перелік показників, що характеризують компоненти потенціалу, за якими може здійснюватися оцінювання.

До показників оцінювання ресурсної компоненти туристично-рекреаційного потенціалу можна віднести:

- потенціал природних ресурсів за окремими категоріями;
- ступінь освоєння природних туристичних ресурсів;
- рекреаційна місткість території;
- норми припустимого рекреаційного навантаження на території;
- стійкість природних комплексів до рекреаційного навантаження;
- насиченість території історико-культурними пам'ятками;
- рівень значущості історико-культурних пам'яток;
- кількість необхідного та достатнього часу для огляду цінностей;
- історична, культурна, інша цінність пам'яток;
- сучасний стан та рівень збереженості історико-культурних ресурсів.

Для оцінювання показників всіх елементів економічної компоненти туристично-рекреаційного потенціалу виділимо такі:

- забезпеченість території засобами розміщення для різних категорій туристів та рекреантів;
- кількість місць, коефіцієнт завантаження, прибуток із розрахунку на 1 місце у засобах розміщення;
- кількість працівників означеної галузі;

- середня площа засобів розміщення з розрахунку на 1 місце;
- кількість підприємств та кількість посадкових місць на підприємствах ресторанного господарства з розрахунку на тисячу жителів регіону;
- товарообіг підприємств ресторанного господарства;
- кількість засобів масової інформації в регіоні;
- рівень розвитку засобів масової інформації, інформаційних систем та технологій;
- державні дотації у сфері туризму та рекреації;
- кошти суб'єктів господарювання, спрямовані на розробку й впровадження нових технологій використання туристичних ресурсів;
- фінансування заходів, спрямованих на підвищення рівня обслуговування туристів та якості послуг, що надаються;
- обсяг внутрішніх та іноземних інвестицій у туристично-рекреаційну сферу;
- кошти інвесторів, спрямовані на будівництво, реконструкцію й модернізацію туристично-рекреаційних підприємств;
- кошти інвесторів, спрямовані на створення або розвиток підприємств туристично-рекреаційної інфраструктури;
- кількість новоутворених підприємств завдяки інвестиційній діяльності;
- нормативно-правові акти, що регулюють діяльність туристично-рекреаційної сфери;
- показники ефективності управлінської праці.

Щодо проведення оцінювання соціальної компоненти пропонується використовувати такі основні показники:

- кількість працівників туристично-рекреаційної сфери;
- кількість навчальних закладів усіх видів, які здійснюють підготовку спеціалістів туристичного профілю;

– ліцензійний обсяг навчальних закладів усіх видів з підготовки спеціалістів туристичного профілю [30, с. 21].

На К. О. Іванової, доцільно здійснювати оцінку рекреаційно-туристичних ресурсів відповідно до показників розвитку території, яку аналізуємо. Так, до показників рівня туристично-рекреаційного розвитку території вона відносить:

- кількість туристично-рекреаційних закладів;
- кількість місць у засобах розміщення;
- кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності;
- іноземні туристи;
- туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон;
- внутрішні туристи;
- кількість екскурсантів;
- прибуток із розрахунку на 1 місце у закладах розміщення;
- кількість працівників означеної галузі;
- середня площа засобів розміщення в розрахунку на 1 місце, м²;
- кількість підприємств ресторанного господарства;
- товарообіг підприємств ресторанного господарства [14, с. 341].

Л. М. Черчик, Н. В. Коленда, досліджуючи стратегічний потенціал рекреаційної системи регіону, пропонують для його оцінки використовувати п'ять груп показників, які характеризують природно-рекреаційну, фінансову, інфраструктурну, трудову та екологічну компоненти. На основі отриманих результатів автори пропонують здійснювати прогнозування потенціалу за допомогою графоаналітичної моделі, зокрема «шестикутника». Загалом вказаний підхід може бути використаний і в межах оцінки рекреаційного потенціалу регіону, проте з доповненням його показниками діяльності основних суб'єктів рекреаційного бізнесу, а також активності органів влади, що в сучасних умовах є, безперечно, важливим фактором, який забезпечує

розвиток РПР. Що стосується використання графоаналітичних методів, то вважаємо такий підхід досить ґрунтовним й розглядаємо можливість його застосування у нашому дослідженні [59, с. 65].

В. І. Мацола [24] у своїх дослідженнях потенціалу рекреаційно-туристичного комплексу регіону оцінює його як у натуральних, так і у вартісних показниках. Причому натуральними показниками, на його думку, є «запаси ресурсів і виражена через них продуктивна спроможність кількісного рекреаційного попиту населення в області». Економічна оцінка цього виду потенціалу проводиться з огляду на наявні та перспективні центри відпочинку, туризму та санаторно-курортного лікування з урахуванням ціни рекреаційно-туристичних послуг.

З. В. Герасимчук та М. В. Глядіна для оцінки рівня розвитку рекреаційної сфери в регіоні пропонують оцінювати динаміку розвитку рекреаційної сфери за такими напрямками, як ресурсна забезпеченість та інтенсивність розвитку рекреаційної сфери [6, с. 59].

І. Зелінський пропонує для оцінки рекреаційного потенціалу методичний підхід, який зводиться до проведення оцінки на 4-х етапах. На першому етапі здійснюється оцінка об'єктів природного потенціалу регіону, які можуть бути використані з рекреаційною метою. На другому етапі – оцінка рівня використання природного потенціалу регіону з рекреаційною метою, на третьому – оцінка стану та використання рекреаційно-оздоровчих закладів та відповідної інфраструктури на території регіону. Четвертий етап, протягом якого проводиться оцінка ефективності рекреаційно-оздоровчого забезпечення в регіоні, є завершальним [12, с. 29].

На думку А. А. Теребуха, вибір методу оцінювання туристичного потенціалу значною мірою залежить від етапу та об'єкта оцінювання. За етапом оцінювання можна виділити попереднє оцінювання можливостей туристичної придатності ресурсу або їх сукупність та підсумкове оцінювання можливостей використання ресурсу для формування конкретного

туристичного продукту [55, с. 337].

До числа об'єктів оцінювання з позиції туристичних перспектив можна віднести як діючий готель, туристичну базу, історичну пам'ятку, музей, так і окрему земельну ділянку, будівлю, берег водойми та/і ресурси певної адміністративної територіальної одиниці, дестинації, які можна перепрофілювати під туристичну галузь.

Н. В. Корж і Д. І. Басюк пропонують проводити оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу в три етапи: попередній етап, етап упорядкування, аналіз та висновки [21, с. 57].

Отримавши відповідь на питання, хто і з якою метою здійснюватиме оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу території, потрібно провести інвентаризацію (попередній етап) наявних туристичних ресурсів, як природних, так і антропогенних, окремих історичних та культурних об'єктів, оцінити наявний стан та перспективи формування туристичної інфраструктури, подієвих заходів, які можуть зацікавити потенційних туристів [55, с. 338].

Попереднє оцінювання ресурсного забезпечення передбачає не кінцеву вартісну оцінку окремих ресурсів, а лише їх наявність чи відсутність, достатність чи комплектність для формування визначеного переліку нових перспективних чи розширення вже освоєних туристичних продуктів.

Етап упорядкування – це насамперед оцінювання важливості і значення кожного елемента оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу із застосуванням обраних способів і методів дослідження. На третьому етапі проводиться виявлення найбільш привабливих властивостей і фрагментів досліджуваної території, особливо перспективних для розвитку конкретних форм туристичної активності, визначаються обсяги туристичних та грошових потоків від формування та реалізації прогнозних обсягів конкретних туристичних послуг, як для окремих господарських суб'єктів, так і в межах території [11; 54].

С. В. Леонова зазначає, що складність оцінки території для цілей рекреації та оздоровлення полягає в тому, що для різних видів рекреаційної діяльності необхідні різні ресурси та умови. Так, для зимової рекреації велике значення має висота сніжного покриву, для курортно-лікувальної першорядним є наявність бальнеологічних та природних лікувальних ресурсів тощо. В одних випадках перевага віддається плоскому рельєфу (розміщення садів і дач), в інших – гірського (гірськолижний спорт, альпінізм тощо). Навіть в межах однієї групи рекреаційних занять необхідні часом взаємовиключні фізико-географічні умови. Іншими словами, кожен вид рекреаційної діяльності вимагає особливого згрупування оцінюваних факторів і особливе тлумачення їх значення. При цьому увагу слід приділяти не тільки «позитивним», але і «негативним» факторам, які можуть обмежити або навіть виключити використання території в рекреаційних цілях. Так, заболоченість знижує привабливість місцевості, оскільки вона створює додаткові труднощі при організації маршрутів. До того ж болота є осередками розселення комах, що робить відпочинок в заболочених місцях дискомфортним і малоприємним. Методика рекреаційної оцінки території повинна включати взаємопов'язане вивчення основних аспектів територіальної організації відпочинку та оздоровлення та передбачати комплексний аналіз цих аспектів, а в методологічному плані базуватися на системній методології.

Так, проведення комплексної оцінки методами факторного аналізу передбачає послідовне виконання наступних процедур (етапів оцінки):

- 1) виділення та групування факторів (ознак), за якими ведеться оцінка;
- 2) визначення інтенсивності та рівня фактору (ознаки);
- 3) розробку критеріїв оцінки та оціночних шкал;
- 4) проведення бальної оцінки по кожному одиничному фактору;
- 5) проведення комплексної бальної оцінки по всій групі чинників;
- 6) ранжування і категоризацію одиниць території з встановленням їх

пріоритету [23].

Таким чином, оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу територій є одним з важливих механізмів управління розвитком туризму в країні, контролю за соціальними, екологічними та економічними наслідками туристичної діяльності. Усі компоненти туристично-рекреаційного потенціалу, а саме: ресурсна, економічна та соціальна, є відносно автономними, однак утворюють між собою стійкі взаємозв'язки та є взаємозалежними в межах туристично-рекреаційної системи. При визначенні підходів та методів оцінювання діючих потенційних, туристичних об'єктів або ресурсів потрібно, насамперед, визначити, з чиеї ініціативи проводиться таке оцінювання і для вирішення яких завдань. Для проведення оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу території необхідно визначити перелік показників, що характеризують компоненти потенціалу, за якими може здійснюватися оцінювання. Очевидно, що без належної системи оцінювання суттєво ускладнюється розробка стратегічних програм розвитку туризму, ефективне використання наявних туристичних ресурсів, їх охорона і розвиток, виникають складності щодо залучення інвесторів у розвиток туризму.

У наступному підрозділі нами буде проаналізовано передумови та чинники формування рекреаційно-туристичного потенціалу в регіоні.

1.3 Передумови та чинники формування рекреаційно-туристичного потенціалу в регіоні

Сучасні процеси економічного розвитку країн світу характеризуються зростанням ролі туристичної сфери. Туризм сьогодні розглядається з трьох позицій: як інструмент розвитку економіки, як джерело доходів до державного бюджету, а також як засіб підвищення іміджу країни на

міжнародній арені. Водночас розвиток туризму в Україні стримується у зв'язку з відсутністю чітких механізмів його регулювання, а також розуміння туризму як економічної системи. Динамічність процесів розвитку туристичної сфери як галузі економіки та її важливість для соціально-економічного розвитку країни потребує також доопрацювання питань формування та розвитку туристичного потенціалу регіонів.

Формування та розвиток рекреаційно-туристичного потенціалу регіону залежить від ситуації у світі, країні та регіоні, тобто відбувається під впливом сукупності факторів навколишнього та внутрішнього середовища. У понятійному апараті існуючих досліджень наразі не має категорії для визначення цього стану, тож науковці ввели поняття «туристичний клімат». Туристичний клімат – це сукупність факторів, що сприяють чи гальмують формування та розвиток туристичного потенціалу окремої території. Говорячи про сприятливий туристичний клімат регіону ми маємо на увазі максимально сприятливі умови для розвитку туризму у регіоні. Чинники, що впливають на туристичний клімат пропонуємо об'єднати у дві групи: мікрочинники та макрочинники.

Мікрочинники: наявні ресурси, соціально-економічний розвиток території, розвиток супутніх туризму галузей, регіональні ініціативи (активність місцевої влади, громади та бізнес-середовища), рівень фінансового та кадрового забезпечення, інформаційне забезпечення, імідж регіону, взаємодія органів місцевої влади та бізнесу.

Макрочинники: державна політика у сфері туризму, політична ситуація та геополітичні чинники, міжнародна ситуація, соціально-економічна ситуація в країні, фінансово-економічні фактори, соціокультурні фактори, науково-технічний прогрес, нормативно-правове забезпечення, імідж країни [41].

Процес впливу чинників макро- та мікро- груп на туристичний клімат регіону подано на рис. 1.3.1.

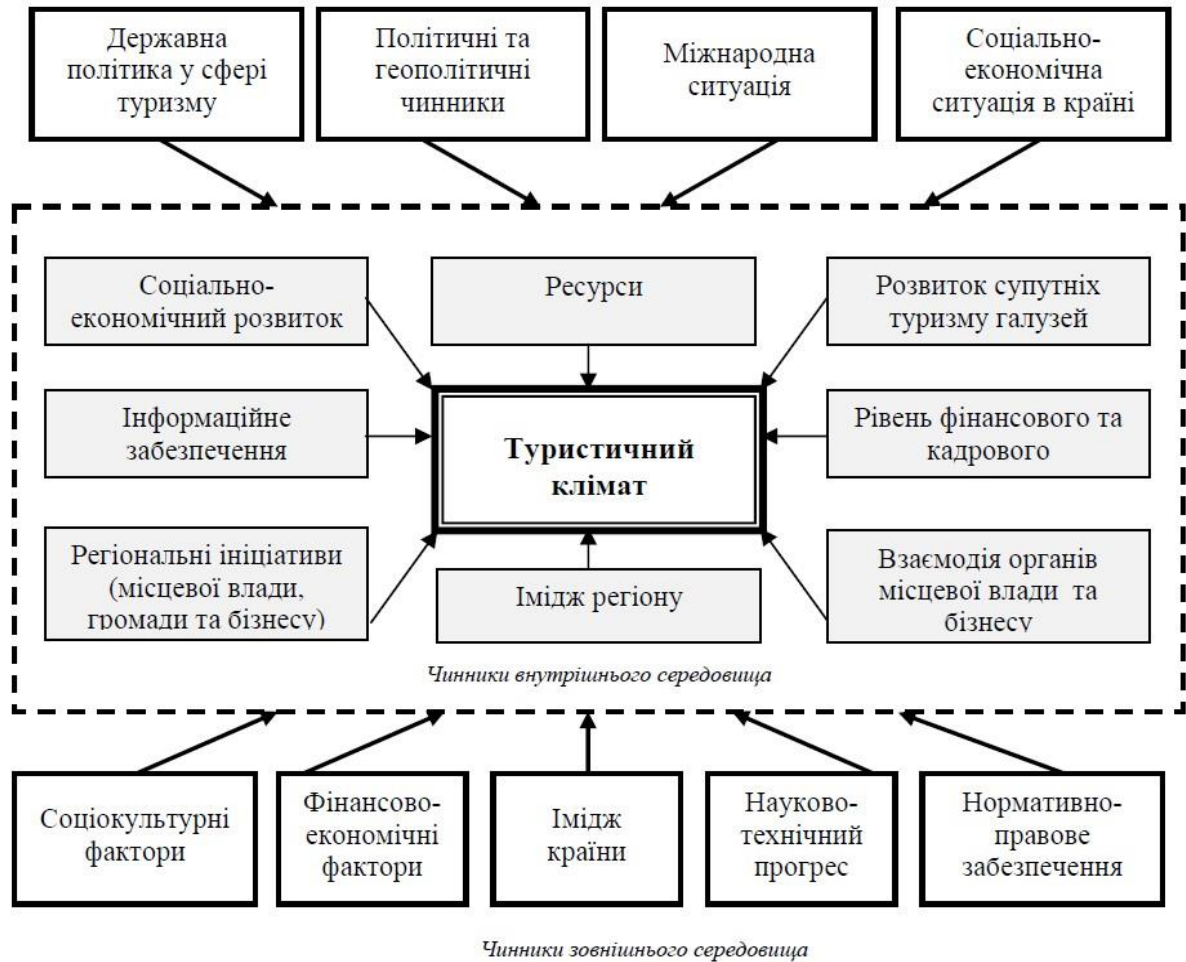

Рис. 1.3.1 Ресурсні складові рекреаційно-туристичного потенціалу регіону [41]

Звичайно вплив чинників навколишнього та внутрішнього середовища не може відбуватися лише в одному напрямку, так створення сприятливого туристичного клімату регіону впливає на розвиток його туристичного потенціалу, що в свою чергу впливає на соціально-економічний стан як регіону, так і держави, що і є кінцевою метою розбудови цих процесів.

В умовах значного загострення конкуренції, глобалізації та регіоналізації господарських зв'язків туристичній галузі недостатньо володіти ресурсним потенціалом для здійснення успішної економічної діяльності та розвитку. Конкурентні переваги галузі на міжнародному ринку залежать від зовнішніх умов функціонування. Розвиток туристичної галузі забезпечить приплив у країну іноземної валюти, сприятиме освоєнню менш

розвинених районів регіону, дозволить включити у господарський обіг невикористані іншими галузями природні ресурси. Це дасть поштовх розвитку інфраструктури й сприятиме зайнятості місцевого населення. Тому визначення факторів, які впливають на розвиток туристичної галузі, та оцінка цих впливів є досить актуальною.

О. О. Комліченко зроблена спроба доповнити існуючі класифікації факторів, які впливають на розвиток туристичної галузі (табл. 1.3.1).

Таблиця 1.3.1

Класифікація факторів, які впливають на розвиток туристичної галузі
[20]

Ознака класифікації	Група факторів	Фактори впливу
1	2	3
За ступенем впливу	Статичні (незмінні з часом)	– природно-кліматичні – географічні – культурно-історичні
	Динамічні (змінні)	– політичні – соціально-демографічні – фінансово-економічні – матеріально-технічні
За характером впливу	Екстенсивні	– чисельність населення – матеріально-технічне забезпечення – будівництво нових об'єктів
	Інтенсивні	– підвищення кваліфікації персоналу – інноваційно-інвестиційна діяльність – розвиток професійно-кваліфікаційної структури
За характером впливу	Гальмуючі	– кризи – мілітаризація економіки – політична нестабільність – зростання цін, інфляція – погіршення екології
За механізмом впливу	Об'єктивні	– природно-кліматичні – соціально-демографічні та географічні – культурно-історичні
	Регулюючі	– державна політика у галузі туризму – туристична освіта – наявність і зміст туристичного законодавства
За напрямом впливу	Зовнішні	– політичні – соціально-демографічні – фінансово-економічні – науково-технічні

Продовж. табл. 1.3.1

1	2	3
За напрямом впливу	Внутрішні	<ul style="list-style-type: none"> – фінансово-ресурсний потенціал – організаційна структура – координація і управління діяльністю в туризмі – чисельність працівників, їх кваліфікація – чисельність представників туристичного бізнесу
За інтересами	Фактори залучення (спонукають до подорожі)	<ul style="list-style-type: none"> – природно-кліматичні та географічні – культурно-історичні – соціальні
	Фактори розподілу або диференціації попиту (впливають на вибір місця подорожі)	<ul style="list-style-type: none"> – туристичні ресурси – розвиток інфраструктури – рівень соціально-економічного розвитку країни
За змістом	Соціально-економічні	<ul style="list-style-type: none"> – реальні доходи населення – бюджет вільного часу – рівень освіти, професія, соціальний статус
	Демографічні	<ul style="list-style-type: none"> – відновлення населення – вікова, статева структура – сімейний стан
	Соціально-психологічні	<ul style="list-style-type: none"> – стереотип поведінки у вільний час, спосіб життя – традиції населення – ментальність нації
	Природно-географічні	<ul style="list-style-type: none"> – стан навколишнього середовища – місце проживання туриста
За географічною ознакою	Фізико-географічні	<ul style="list-style-type: none"> – ландшафтні і кліматичні умови – гідромережі
	Суспільно-географічні	<ul style="list-style-type: none"> – географічне розміщення регіону – населення та трудові ресурси – інфраструктура
	Історико-культурні	<ul style="list-style-type: none"> – наявність історичних пам'яток – наявність культурної спадщини
	Геополітичні	<ul style="list-style-type: none"> – політична стабільність і політична культура – відсутність конфліктів – відношення населення до іноземних туристів
За територіальною ознакою	Загальнодержавні	<ul style="list-style-type: none"> – політичні – соціально-демографічні – фінансово-економічні – науково-технічні
	Регіональні	<ul style="list-style-type: none"> – туристично-рекреаційні ресурси – розвиток інфраструктури – рівень соціально-економічного розвитку регіону

Продовж. табл. 1.3.1

1	2	3
За дієвістю впливу	Ті, що генерують	– розвиток суспільного виробництва – розвиток трудових ресурсів; – потреба у відновленні працездатності та здоров'я
	Ті, що реалізують	– зростання матеріального і культурно-освітнього рівня життя – зростання фонду вільного часу – розвиток транспорту і комунікацій – розширення сфери послуг – розширення фонду рекреаційних територій
За результатами впливу	Позитивні	– політична стабільність – зростання ВВП та реальних доходів – розвиток інфраструктури – впровадження інновацій – зростання інвестицій
	Негативні	– економічна криза, зростання цін, інфляція – мілітаризація економіки – політична нестабільність – погіршення екологічної ситуації

При прогнозуванні та плануванні розвитку туристичної галузі необхідно враховувати дію факторів, які найчастіше використовується у дослідженнях, а саме зовнішніх (екзогенних) і внутрішніх (ендогенних), які в туризмі мають специфічні прояви [20].

Рекреаційно-туристичний потенціал включає в себе багато компонентів, які доцільно буде поділити на такі основні групи:

- природно-кліматичні компоненти (клімат, ландшафт, екосистеми);
- культурно-історичні ресурси (культурно-історична спадщина, витвори мистецтва, археологічні цінності, традиції, етнос);
- інфраструктура;
- матеріально-технічна база.

Світовий досвід та практика економічної та соціальної політики розвинутих країн свідчать про те, що географічне положення, природно-кліматичні ресурси та пам'ятки країни стають корисними лише завдяки туризму.

Культурно-історична спадщина, що включає в себе пам'ятки історії та культури, історико-культурні території та об'єкти, які мають значення для зберігання та розвитку культурної самобутності народу, його внеску в світову цивілізацію, є важливою складовою туристського потенціалу території. Так само до цього ресурсу належать і культура, традиції та звичаї місцевого населення. І тому є дуже важливим не лише використання, але і захист цього ресурсу. Зберігання національних скарбів – це головний пріоритет туристських адміністрацій, бо це є прямим шляхом до зростання доходів від туризму.

Інфраструктура туризму – це комплекс споруд та мереж, що забезпечують нормальний доступ туристів до туристичних ресурсів та їх належне використання в цілях туризму. І навіть найпривабливіші місця та об'єкти країни можуть бути недосяжними для широкого кола споживачів без наявності комунікацій, засобів зв'язку та транспортної досяжності до них. Власне, саме транспортна досяжність є найважливішим критерієм оцінки туристичного потенціалу території [56].

Матеріально-технічна база складається з багатьох елементів. Це житловий сектор (готелі, мотелі, табори для автотуристів), сектор громадського харчування (кафе, ресторани, закусочні), транспортний сектор організації подорожей (агентства, організатори екскурсій), сектор розваг, інформаційний сектор (інформаційна туристична мережа), додаткові послуги та сервісна система.

Дуже важливими факторами є людські та соціальні ресурси, тобто люди та організації, що сприяють швидкому розвитку туризму в регіоні і мають фінансовий капітал, належний рівень освіти та відповідні знання, а також системи охорони здоров'я, оточуючого середовища, власності, інтересів місцевого населення. Саме людина є основним ресурсом туризму, адже людина є частиною послуги, і всі виробничі процеси залежать від людини, яка їх надає. Тому підготовка професійних кадрів для туризму є

основною задачею установ, які займаються організацією туризму на конкретній території.

Всі перелічені структурні компоненти тісно пов'язані між собою, і відсутність хоча б одного з них робить неможливий розвиток туризму в цілому.

Формування рекреаційно-туристичного потенціалу підприємств – це процес ідентифікації та створення можливостей, структуризації елементів потенціалу та побудови певних організаційних форм для стабільного розвитку й ефективного відтворення. Формування туристичного потенціалу підприємств можливе лише у взаємодії з зовнішнім середовищем. Під час оцінки процесу формування потенціалу необхідно розглянути фактори, які впливають на всі його складові та забезпечують ефективне їх використання.

Фактори, що впливають на формування та розвиток туристичного потенціалу підприємств, поділяються на внутрішні та зовнішні, залежно від сфери їх впливу на складові потенціалу.

Зовнішні пов'язані із заходами державних органів, банківських установ, інвестиційних компаній тощо. До внутрішніх, перш за все, відноситься стратегія підприємства. Тому процес формування потенціалу є одним із напрямків економічної стратегії підприємства.

На наш погляд, для того, щоб краще дослідити можливості підприємств і складові ресурсного потенціалу, необхідно середовище функціонування суб'єктів господарювання туристичного бізнесу поділити на такі складові: середовище непрямого впливу, середовище безпосереднього впливу та внутрішнє середовище. Далі визначаємо фактори внутрішнього і зовнішнього впливу на процес формування потенціалу туристичних підприємств і проводимо відповідну оцінку.

У світовій практиці стратегічного управління найкращим інструментарієм такої оцінки є PEST-аналіз:

P – political and legal environment (політико-правове середовище),

E – economic environment (економічне середовище);

S – socio-cultural environment (соціокультурне середовище);

T – technological environment (технологічне середовище).

У ході визначення ступеня впливу на формування рекреаційно-туристичного потенціалу підприємств дослідники пропонують враховувати класичну теорію надійності, що передбачає оцінку фактора в межах одиниці, а також зробити загальний висновок щодо впливу кожного елемента зовнішнього середовища на потенціал.

Для оцінки внутрішнього середовища на формування рекреаційно-туристичного потенціалу підприємств використовують так званий SNW-підхід, який базується на SWOT-аналізі та стосується лише сильних і слабких сторін підприємства, а також додається особлива нейтральна позиція. Тобто SNW – це аббревіатура трьох англійських слів: S (Strength) – сильна сторона, W (Weakness) – слабка, N (Neutral) – нейтральна позиція. Перевищення сильних сторін над слабкими та нейтральними дозволяють підприємствам займати стійку позицію на регіональному ринку та реалізовувати власний потенціал із метою досягнення позитивного фінансового результату та економічної стабільності, а також забезпечення стратегічних цілей.

Для подальшого формування рекреаційно-туристичного потенціалу підприємств, визначення його мінімального розміру, необхідно застосовувати методичний інструментарій, який базується на прогнозуванні вартості елементів потенціалу з урахуванням екстраполяції даних минулих років та інфляційних показників (індексів) у майбутньому періоді.

До основних принципів формування рекреаційно-туристичного потенціалу підприємств дослідники відносять:

а) потенціал підприємства є економічною системою, що складається з елементів, які доповнюють один одного;

б) туристичний потенціал підприємства не можна сформувати лише додаванням елементів, тому що він є динамічною системою;

в) під час формування туристичного потенціалу підприємства діє закон синергії його елементів;

г) туристичний потенціал підприємства може трансформуватися, внаслідок чого з'являються нові складові елементи;

г) усі елементи потенціалу об'єктивно пов'язані з функціонуванням і розвитком підприємства;

д) складові елементи потенціалу можуть доповнювати один одного через поєднання напрямів діяльності підприємства, забезпечуючи ефективне їх використання тощо [29].

З наведеного вище можна зробити такі висновки. Формування рекреаційно-туристичного потенціалу залежить від системи факторів, які справляють на нього як позитивний, так і негативний вплив. Систематизація та класифікація цих факторів дозволить сформувати державну політику в галузі туризму, яка сприятиме його стійкому розвитку. Серед факторів, які створюють можливості для розвитку туристичної галузі, можна виділити такі: наявність природно-кліматичних і ландшафтних умов, рекреаційних ресурсів, культурно-історичних пам'яток та культурної спадщини; наявність туристичного законодавства та державної туристичної політики; зростання народонаселення планети та збільшення реальних доходів; підвищення рівня освіти та соціального статусу; раціоналізація бюджету вільного часу; традиції гостинності у країні; розвиток системи освіти працівників галузі та впровадження інновацій у туризмі. Факторами, що несуть загрози розвитку туристичної галузі, є: економічна криза та політична нестабільність; мілітаризація економіки, ріст цін, інфляція; зниження реальних доходів населення; недостатній рівень розвитку інфраструктури.

Головною метою розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу в регіоні сьогодні має бути створення сприятливого туристичного клімату, який формується під впливом сукупності факторів навколишнього та внутрішнього середовища. В свою чергу, покращення туристичного клімату

в регіонах безпосередньо вплине на розвиток їх рекреаційно-туристичного потенціалу, що також призведе до покращення соціально-економічної ситуації як в регіонах, так і в державі.

У наступному розділі буде проведено оцінку рекреаційно-туристичного потенціалу Одеської області.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1 Природні ресурси Одеської області як чинник її туристичної привабливості

Природні ресурси, як і географічні, завжди були основою розвитку туризму. Природні ресурси виконують численні функції; однією з найважливіших є можливість їхнього використання як засобу відновлення фізичних і духовних сил людини. Природні туристичні ресурси варто розглядати як ресурси, що активно використовуються для збереження чи підтримки здоров'я індивідуума. До них можна віднести як окремі компоненти природи, так і весь природний комплекс.

Розвиток рекреації в Одеському регіоні здійснюється на базі таких природно-географічних рекреаційних ресурсів, як морські, лиманні та озерні акваторії, сприятливий клімат, узбережжя Чорного моря та інших водних об'єктів (річок, лиманів, озер), мінеральні води, лікувальні грязі, а також унікальні природно-заповідні території. В регіоні переважають природні ландшафти степової і лісостепової зони. Переважна більшість території розташована у степовій зоні, лише на північному заході – у лісостеповій. Природна рослинність більшої частини області – степова. Північна частина області розташована у лісостеповій зоні України. Тут зустрічаються лісові ландшафти. З просуванням на південь з'являється більше степових видів, серед яких переважають трав'янисті (більше 90 %), що пристосовані до умов середнього зволоження та посухи. Болотна рослинність (очерет, рогіз) є характерним елементом плавнів Дунаю та приозерної рослинності. Солонцева та солончакова рослинність представлена досить незначними площами морських і лиманних узбережь.

Територія Одеської обл., насамперед, її приморська смуга, має високий рекреаційний природно-ресурсний потенціал, зокрема, теплий клімат, морські пляжі, лікувальні грязі, джерела мінеральних вод, ропу лиманів та озер, унікальні природні комплекси, мальовничі краєвиди, мисливські та рибальські угіддя, акваторії лиманів, озер, моря, придатні для водного спорту та оздоровлення. Поєднання всіх цих факторів створює умови, надзвичайно сприятливі для організації відпочинку і розвитку санаторно-курортної галузі.

Аналіз регіональних особливостей формування рекреаційного потенціалу послужив підставою для виокремлення таких факторів природних рекреаційних ресурсів: біокліматичні; геоморфологічні; структурні елементи екологічної мережі (площі природно-заповідних територій, водно-болотних угідь, залісненість, залужованість, заболоченість території) та бальнеологічні (наявність мінеральних вод та лікувальних грязей (пелоїдів)).

Найважливішими фактором природних рекреаційних ресурсів області є море і приморське розташування території. Влітку вода біля берегів моря прогрівається до $+20^{\circ}\text{C} \dots +24^{\circ}\text{C}$. Купальний сезон у середньому триває 114 днів. Морська вода багата хлоридами натрію та магнію, сульфатами кальцію, магнію, калію, солі йоду, залізом.

Середній показник солоності узбережних вод моря становить 16 ‰. Хвилі, що розбиваються об береги, несуть на узбережжя значну кількість негативно заряджених іонів, корисних для організму людини. На організм людини тут сприятливо впливають: кліматичні, бальнеологічні, гідротерапевтичні фактори. Морські купання є своєрідним методом лікування, що в медицині отримав назву «таласотерапія».

Загальна протяжність морських узбереж, з урахуванням лиманів, в Одеській обл. становить 394 км, з них 175 км – це морські пляжі, придатні для використання з рекреаційною метою. Найкращими серед них є природні пляжі пересипів, піщаних кіс. Це ділянки узбережжя в районі Лузанівки, Кароліно-Бугазу – Затока, Будацький пересип, пересип Тилігульського

лиману, Жебріянська коса. В межах міської зони Одеси створені штучні пляжі «Аркадія», «Дельфін», «Отрада», «Золотий Берег», «Великий Фонтан» [47].

Середня тривалість періоду комфортного літнього відпочинку на одеському узбережжі становить 120 днів. Особливістю клімату є значна кількість ясних сонячних днів – до 290 на рік.

Загалом клімат Одеської обл. помірно континентальний з недостатнім зволоженням, короткою м'якою зимою і тривалим спекотним літом. Для врахування зв'язку між метеорологічними умовами і самопочуттям людини використані методики Н. М. Ветрової та В. І. Русанова [9].

Кліматичний фактор, зокрема, середня температура повітря за липень, вологість, інтенсивність сумарної сонячної радіації, тривалість сонячного сяйва за рік, кількість днів з $t \geq 15^{\circ}\text{C}$, швидкість вітру, тривалість періоду можливої геліотерапії, майже однаковий для всієї території (17-22 бали) і є комфортним для відпочинку. Максимальні бали отримали узбережні райони та райони, на території яких є озера та річки рекреаційного призначення, за рахунок врахування показника «середня температура води». Дискомфортною для рекреантів є смуга між лініями Велика Михайлівка – Ширяєве – на півночі та Суворове – Арциз – Біляївка – Комінтернівське – на півдні як найбільш посушлива. У цій смузі 20-30 днів на рік і більше спостерігається температура повітря понад $+30^{\circ}\text{C}$. При цьому на крайньому півдні області таких днів буває 20-10 і менше за рахунок пом'якшення клімату морем [47].

Крім загальноприйнятих кліматичних показників рекреаційної придатності ландшафтів, вважаємо за необхідне врахувати геоморфологічні показники і показники акваторій водних об'єктів, зокрема, акваторії Чорного моря і лиманів. Для цього варто скористатися критеріями оцінки В. Ф. Данильчука [17], зведеними в одну оцінну шкалу, в якій кожен із показників отримав як якісну, так і кількісну бальну оцінку ступеня сприятливості рекреаційного ресурсу.

У межах регіону розміщені унікальні природні комплекси – плавні, що формуються у гирлах Дунаю та Дністра. Це заповідні ландшафтно-гирлові ділянки, що мають глобальний біосферний статус і виділені як «Дунайський біосферний заповідник» та національний парк «Дністровські плавні».

На сьогодні природно-заповідний фонд Одеської обл. складається з 122 територій і об'єктів, серед яких 16 об'єктів загальнодержавного значення і 106 об'єктів місцевого значення. Загальна площа природно-заповідних територій 150,8 тис. га, або 4,57 % загальної площі території Одещини [24].

Природно-заповідні території області розташовані нерівномірно: найбільшу площу вони займають у Кілійському (37,89 % загальної площі району), Татарбунарському (16,18 %) та Савранському (13,62 %) районах. Ці райони вважаються в області найбільш перспективними для розвитку екологічного туризму. У Красноокнянському, Любашівському, Ренійському і Саратському районах об'єктів природно-заповідного фонду нема.

У структурі рекреаційного потенціалу Одеської області визначальну роль відіграють цілющі фактори причорноморських лиманів: особливий мікроклімат, вода лиманів з розчиненими в ній солями (ропа), пісок їх узбереж, лікувальні грязі. Найбільш інтенсивно використовуються грязі Куяльницького лиману, найбільш якісні за властивостями, і Будацького та Тилігульського лиманів.

Найбільші запаси пелоїдів зосереджені в Комінтернівському і Татарбунарському районах, вони отримали по 3 бали. Відповідно по 2 додаткові бали отримали також Білгород-Дністровський, Біляївський і Кілійський райони.

Важливою і невід'ємною складовою рекреаційних ресурсів є мінеральні води. Найвищі бали отримали місто Одеса, Ізмаїльський і Білгород-Дністровський райони, також багато балів отримали Біляївський, Саратський, Татарбунарський райони, мінеральні води яких використовуються в питному лікуванні на одеській групі курортів

(мінеральні лікувально-столові води промислового розливу). Найменші бали серед районів, які мають здебільшого лікувально-столові та лікувальні мінеральні води, отримали Кілійський, Ренійський і Роздільнянський райони. Північні райони Одеської області отримали також низькі бали, вони забезпечені природними столовими водами низької мінералізації, які використовуються в господарсько-питному водопостачанні.

Ландшафтні рекреаційні ресурси. Одеська область є малолісною та лісодефіцитною. На одного мешканця області припадає лише 0,1 га лісу. Загальна лісистість становить близько 6 %. Площа лісових ділянок в області складає 220,1 тис. га, з них 203,9 га – вкриті лісовою рослинністю лісові ділянки, із них полезахисні лісові смуги – 49,8 тис. га, які після розпаду сільськогосподарських підприємств залишилися без нагляду. Тому, в області необхідно вирішити питання щодо збереження цих насаджень, призначивши відповідальних, які б здійснювали охорону та проводили необхідні лісогосподарські заходи. Загальна площа лісів державних лісогосподарських підприємств Одеського обласного управління лісового та мисливського господарства становить 140423,1 га.

В Одеській області є наступні категорії лісів: захисні; рекреаційно-оздоровчі; ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення. Протягом 2015 р. створено нових лісів на площі 36,3 га, проведено лісовідновлення на площі 223 га, залишено під природне поновлення 135 га лісових ділянок. За 2015 рік лісогосподарськими підприємствами Одеського обласного управління лісового та мисливського господарства створено 233 км мінералізованих смуг, проведено догляд за 3484 км мінералізованих смуг [28].

Ведення лісового господарства на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду проводиться згідно з проектом організації та розвитку лісового господарства підприємств та передбачає ведення виробництва з урахуванням економічного та соціального розвитку регіону з виконанням

всіх необхідних лісогосподарських, протипожежних та лісозахисних заходів. Державна лісова охорона лісогосподарських підприємств забороняє будь-яку господарську та іншу діяльність, яка суперечить цілям і завданням та загрожує збереженню об'єктів природно-заповідного фонду, а також порушує режим їх охорони.

Природно-заповідний фонд Одеської області станом 01.01.2016 року має в своєму складі 123 об'єкта, з них 16 об'єктів загальнодержавного значення, та 107 об'єктів місцевого значення. Загальна площа об'єктів природно-заповідного фонду становить 159974,1992 га. З урахуванням того, що 12 об'єктів загальною площею 9133,25 га знаходяться у складі природно-заповідних територій, фактично займана природно-заповідним фондом площа в області становить – 150840,95 га. Відношення площі природно-заповідного фонду до площі Одеської області («показник заповідності») становить 4,5 % [8]. В області розташований заповідник Дунайські плавні, який лежить у пониззі Кілійського гирла Дунаю, займає частину островів і акваторії Чорного моря. Пам'ятками природи є Михайлівський яр і Одеські катакомби. Наукову і естетичну цінність має флористична колекція ботанічного саду Одеського університету (додаток А).

Об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення: Нижньодністрівський національний природний парк (21311 га); Тузловські лимани (27865 га); Тилігульський (13954 га); Ізмайльські острови (1366 га); Дунайський біосферний заповідник (46402,9 га); 1 зоологічний парк (6,5 га); 1 ботанічний сад (16,0 га); 8 заказників (загальна площа 11913,0 га); 1 парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва (49,0 га); 2 пам'ятники природи (загальна площа 10,17 га). Разом: 14 об'єктів загальною площею 58397,57 га. Щодо території Одеської області, то тут під різними формами заповідання зайнято тільки 4,6 % території. За стандартами ЄС цей показник мінімально повинен складати 10 %, а максимально – 15-20 % від площі країни [39]. Мінімальних стандартів на даний момент дотримуються тільки чотири

області України. На Одеську область припадає п'ята частина площі біосферних заповідників країни (Дунайський і Чорноморський), а кількість заказників незначна, зважаючи не те, що заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва залежно від їх екологічної і наукової, історико-культурної цінності можуть бути загальнодержавного або місцевого значення [28].

Площа мисливських угідь Одеської області становить 2500,8 тис. га, з яких за підприємствами мисливського господарства – 81,8 тис. га (3,3 %). В управлінні лісового та мисливського господарства угіддя закріплені за 10 лісгоспами. Два господарства управління займаються комплексним веденням мисливського господарства, а саме вольєрним утриманням тварин для перетримки та розселення, займаються створенням розплідників по пернатій дичині. В мисливських угіддях Одеської області мешкає близько 4626 голів копитних тварин, а саме: олень плямистий – 75 голів; козуля – 2819 голів; кабан – 1732 голів. Також налічується 92,7 тис. од. хутрових звірів та 340,8 тис. од. пернатої дичини.

Викладене свідчить, що Одеська область – туристично-приваблива територія, оскільки має достатню кількість екологічно чистих природних ресурсів. Привабливість природних туристичних ресурсів регіону підвищується завдяки наявності екзотичних, неповторних та унікальних форм ландшафту, що по-особливому впливає на психологічний стан людини. Тому виявлення психо-естетичної привабливості таких територій – важливий засіб визначення емоційного впливу природного ландшафту на духовну сферу життя людини.

Оскільки, туристична привабливість території формується не тільки за наявності природних а й історико-культурних туристичних ресурсів, а ще краще – за їх поєднання, у наступному підрозділі нами буде проаналізовано історико-культурну компоненту рекреаційно-туристичного потенціалу

Одеської області.

2.2 Історико-культурна компонента рекреаційно-туристичного потенціалу Одеської області

Історико-культурні рекреаційно-туристичні ресурси регіону дають великі можливості для розвитку рекреації та туризму. До них відносять пам'ятки архітектури та містобудування, пам'ятки визначним особистостям минулого і пам'ятки воїнам, визначні об'єкти історії. Історико-культурний потенціал Одеського регіону може задовольнити всебічні запити вітчизняних і іноземних туристів завдяки численним пам'яткам різних часів. Тут зосереджені пам'ятки епохи палеоліту і неоліту, античної культури, культури скіфів і сарматів, інших стародавніх народів. Одещина пережила період турецького панування, прискорене заселення і бурхливий розвиток економіки і культури протягом XIX ст. [22; 31].

Своєрідність туристично-екскурсійного потенціалу області визначається численними пам'ятками різних часів (тут зосереджені пам'ятки епохи палеоліту і неоліту, античної культури, культури скіфів і сарматів, інших стародавніх народів) з відомими історико-культурними заповідниками, архітектурними пам'ятками, пам'ятниками та музеями. Це відомі у світі Одеський національний академічний театр опери і балету, знамениті Потьомкінські сходи, українська Венеція – місто Вилкове, фортеця XII-XV ст. в м. Білгород-Дністровському, розкопки античних міст Тіри і Ніконії, пам'ятки культової архітектури в містах Одесі, Ізмаїлі, Рені, Кілії та багато чого іншого. Понад 5000 об'єктів культурної спадщини загальнодержавного та місцевого значення створили Одещині імідж одного із найбільш відомих і популярних серед туристів регіону [47].

В м. Одесі функціонує близько 30-ти музеїв. Серед найвідоміших:

археологічний – найстаріший в Україні; художній - один з найбільш розвинених художніх музеїв в Україні, що має у своїх фондах майже усі види художнього мистецтва: живопис, скульптуру, декоративне мистецтво, графіку і містить витвори російських та українських майстрів іконопису від XVI ст. до сучасності, нараховуючи понад 10 тисяч оригінальних робіт; музей Західного та Східного мистецтва – один з найкращих в Україні; військово-історичний музей, музей оборони Одеси, історико-краєзнавчий музей, музей морського флоту, музей якорів, музей кіно, футболу. Також діють декілька будинків-музеїв та музеїв, присвячених особам: Олександра Пушкіна, Костянтина Паустовського, Миколи Реріха, Володимира Філатова. За останні роки до старих музеїв додалися також більш сучасні та цікаві музеї, що також мають попит у жителів міста та туристів: музей нумізматики, музей воскових фігур, музей коньячної справи Шустова [51, с. 90].

Землі Одеської обл. упродовж останніх двох століть багатократно змінювали свою державну приналежність, чим пояснюється розмаїття етнічної структури і культурних традицій (тут проживають українці, росіяни, болгари, румуни, німці, молдовани, гагаузи, євреї та представники інших народів).

Характерним прикладом зосередження туристських ресурсів пізнавального значення і таких, що мають особливу цінність для певного етносу може слугувати м. Болград і низка сільських населених пунктів Болградського, Арцизького та Ізмаїльського районів, які відіграли важливу роль у болгарській історії й відродженні болгарської державності. Особливу привабливість цих місць для болгарських туристів створює збереження тут самобутніх мовних діалектів болгарської мови і культурно-побутових традицій, що не збереглися на історичній батьківщині. Тут також розташовані архітектурні пам'ятки, що мають беззаперечне історико-пізнавальне значення для туристів. Найбільшими з них є: Преображенський собор у Болграді, мавзолей І. М. Інзова – опікуна поселенців Бессарабії;

будівля колишньої чоловічої гімназії (1885 р.), будинок-садиба С. Н. Молявінського, Миколаївська церква, колонна російським воїнам-учасникам задунайського походу 1828 р. тощо.

Молдавські (румунські) села Українського Придунав'я, засновані 170-250 рр. тому, етнографічно і лінгвістично являють інтерес для туристів з Румунії і Молдови. Привабливим для румунських туристів у історико-пізнавальному значенні є с. Озерне Ізмаїльського району. Це пов'язано з народженням і діяльністю активного політика Румунії періоду Першої світової війни і післявоєнного об'єднання румунських земель маршала О. Авереску. В Озерному можна також побачити єдиний в Українському Причорномор'ї пам'ятник воїнам, полеглим у роки Першої світової війни.

Значний культурний і етнографічний інтерес представляють українські і російські поселення Нижнього Придунав'я. Пріоритетне значення тут належить м. Вилкове – поселенню, заснованому в середині XVIII ст. російськими старообрядцями-розкольниками. Іншу частину першопоселенців склали запорізькі козаки, які переселилися сюди після ліквідації Запорізької Січі у 1775 р., щоб уникнути закріпачення і зберегти січові вольності. Старообрядців, що оселилися в дельті Дунаю, раніше називали «Филиповани», по імені одного із засновників тутешньої общини Пилипа Васильєва. З часом перший склад слова загубився, і вийшло «липовани». Церковні обряди старовіри зберегли в недоторканності, якими були вони ще до розколу російської церкви у 1654 р. Липовани і зараз складають частину населення м. Вилкове [51, с. 101-102].

Характерним прикладом зосередження туристичних ресурсів пізнавального значення і таких, що мають особливу цінність для певного етносу може слугувати м. Болград і низка сільських населених пунктів Болградського, Арцизького та Ізмаїльського районів, які відіграли важливу роль у болгарській історії й відродженні болгарської державності. Особливу привабливість цих місць для болгарських туристів створює збереження тут

самобутніх мовних діалектів болгарської мови і культурно-побутових традицій, що не збереглися на історичній батьківщині. Тут також розташовані архітектурні пам'ятки, що мають беззаперечне історико-пізнавальне значення для туристів. Найбільшими з них є: Преображенський собор у Болграді (фото 1.2.1), мавзолей І. М. Інзова – опікуна поселенців Бессарабії (фото 1.2.2); будівля колишньої чоловічої гімназії (1885 р.), будинок-садиба С. Н. Молявінського (керівника колоній переселенців), Миколаївська церква, колона російським воїнам-учасникам задунайського походу 1828 р. тощо [32; 65]. Значний культурний і етнографічний інтерес представляють українські і російські поселення Нижнього Придунав'я. Пріоритетне значення тут належить м. Вилкове – поселенню, заснованому в середині XVIII ст. російськими старообрядцями-розкольниками. Іншу частину першопоселенців склали запорізькі козаки, які переселилися сюди після ліквідації Запорізької Січі у 1775 р., щоб уникнути закріпачення і зберегти січові вольності. Старообрядців, що оселилися в дельті Дунаю, раніше називали «Филиповани», по імені одного із засновників тутешньої общини Пилипа Васильєва [28]. З часом перший склад слова загубився, і вийшло «липовани». Церковні обряди старовіри зберегли в недоторканності, якими були вони ще до розколу російської церкви у 1654 р. Липовани і зараз складають частину населення м. Вилкове. Поселившись тут, липовани узялися відвойовувати від води суходіл, чому сприяв Дунай, щорічно намиваючи в гирлі тисячі тонн родючого мулу. Цей мул поселенці вигрібали, прокладаючи єрики, або канали, а сам мул ставав землею і будівельним матеріалом. Завдяки цьому утворилося унікальне місто, де вулицями стали водні канали (єрики).

Найбільше місто Українського Придунав'я – Ізмаїл, представляє значний інтерес для історичного і пізнавального туризму. Це місто, завдяки трьом успішним штурмам фортеці у 1770, 1790, 1809 рр., увійшло до військово-літературних джерел як місто російської військової слави.

Фото 1.2.1 Спасо-Преображенський собор (м. Болград, Одеська обл.) [4]

Фото 1.2.2 Мавзолей І. М. Інзова (м. Болград, Одеська обл.) [4]

Свідощтва героїчного минулого в місті збереглися у вигляді діорами «Штурм фортеці Ізмаїл у 1790 році», яка розміщена в єдиній будові фортеці,

що зберіглася з часів турецького владцтва – мечеті. Іншим видатним пам'ятником штурму Ізмаїла 22 грудня 1790 р. є пам'ятник О. В. Суворову. Поряд з пам'ятником – ефектна будівля Покровського собору (1838 р.) (фото 1.2.3). Неподалік від Соборної площі у старовинному особняку розміщений з 1947 р. музей генералісимуса О. Суворова. Поблизу с. Стара Некрасівка Ізмаїльського району знаходиться незвичайний пам'ятник світової історії природознавства. Це монумент, що увіковічив 36-річну працю геодезистів Російської імперії і Шведсько Норвезького королівства, які виміряли протяжність дуги меридіана від Північного Льодовитого океану до берега Дунаю впродовж 2800 км [28].

Фото 1.2.3 Покровський собор (м. Ізмаїл, Одеська обл.) [4]

Значна кількість туристичних об'єктів відвідувань знаходиться у м. Ізмаїл, який через неодноразові штурми фортеці російськими військами в низці російсько-турецьких війн, увійшов до військово-літературних джерел як місто військової слави. Фортеця Ізмаїл в кінці XVIII ст. була однією з найнепрístupніших в Європі. Проте, після закінчення Кримської війни, відповідно до умов Паризької мирної угоди, її було підірвано. Зберіглася

лише одна турецька мечеть – унікальна споруда, один з небагатьох зразків турецької архітектури періоду її найвищого розквіту. Сьогодні в мечеті розташована діорама «Штурм фортеці Ізмаїл російськими військами і українськими козаками в грудні 1790 року». В м. Кодима привабливим для туристів є цікава архітектурна пам'ятка – палац графа Розенфельда, який вважається найстарішою будівлею містечка і має свою власну історію. Відтоді, як у ньому було створено районний історико-краєзнавчий музей, інтерес до будівлі, «палаца графа Розенфельда», значно зріс.

В м. Ананьїв, нараховується всього тридцять пам'яток архітектури місцевого значення. Безперечна пам'ятка – собор Олександра Невського (фото 1.2.4), побудований в 1914 р. Заслугує на увагу туристів прекрасна будівля колишньої чоловічої гімназії 1875 р. побудови. Цікавими для пізнавального історичного туризму є м. Овідіополь, де в кінці XVIII ст. Франц Деволан побудував фортецю, яка стала надійним захистом і охороняла вхід в Дністер з боку Чорного моря. До наших днів Овідіопольська фортеця не збереглася, але на півночі Овідіополя туристи можуть побачити залишки земляних валів.

У Ренійському районі біля с. Орловка у 1888 р. було встановлено обеліск на честь переправи російської армії через Дунай у 1828 р. Історичне місто України Балта є цікавим для пізнавально історичного туризму, зокрема це пам'ятки архітектурного мистецтва. Храми Балти свідчать про різні релігійні течії. Тут є костел св. Станіслава (1803 р.), Миколаївська церква (1828 р.), головний храм – Свято-Успенський собор (фото 1.2.5) – архітектурна пам'ятка XIX ст.

Збереглися в Балті і інші історичні будівлі, серед яких палац князів Любомирських (XVIII ст.). Селище міського типу Велика Михайлівка славиться історико-культурними пам'ятниками: в 1866 р. була заснована Церква Іоана Богословська (дерев'яна церква), 1896 р. заснований Храм Святої преподобної Мучениці Анастасії Римлянини (с. Новопетрівка).

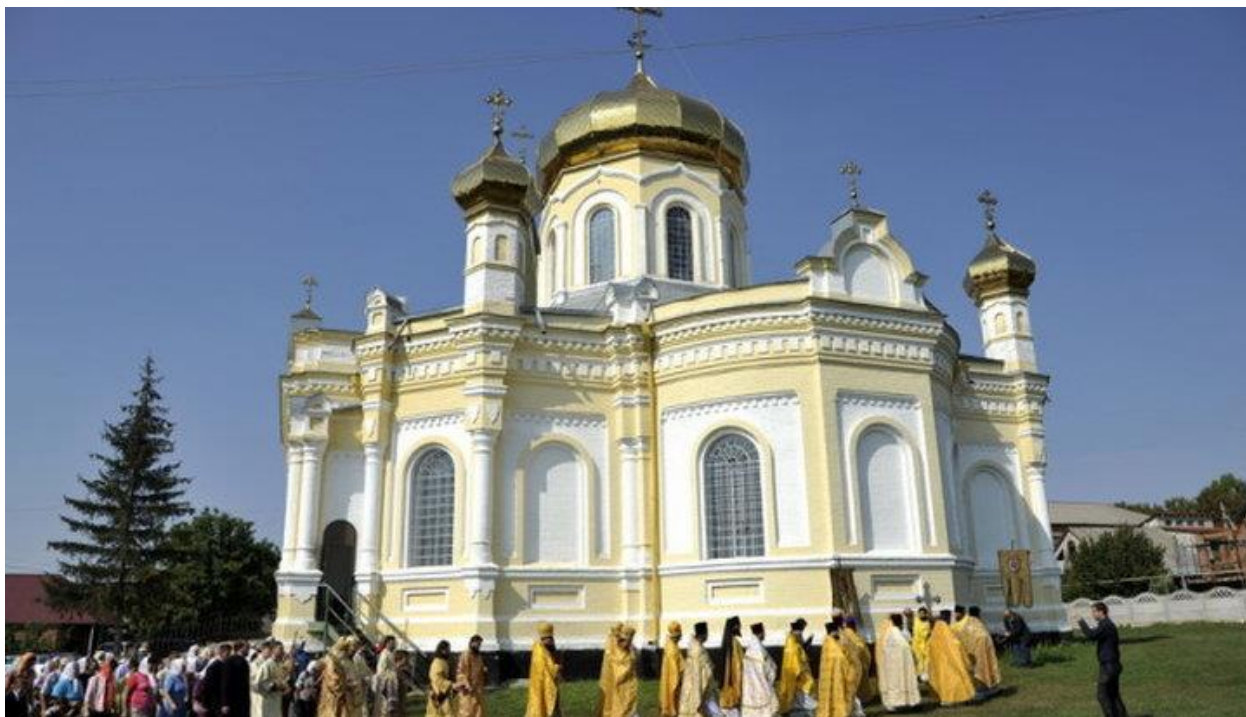

Фото 1.2.4 Собор Олександра Невського (м. Ананіїв, Одеська обл.) [4]

Фото 1.2.5 Свято-Успенський собор (м. Балта, Одеська обл.) [4]

Одеса – центральне місто області. Вона розташована на місці стародавнього татарського поселення Хаджибей, яке вперше письмово згадується в 1415 р. хоча перші поселення на місці міста виникли більше V тис. років тому. Заснування міста-порту почалося за указом Катерини II в 1794 р. Уже на початку XIX ст. Одеський порт вийшов на третє місце після Петербурга і Риги. Численні архітектурні споруди Одеси визнані яскравими прикладами містобудування та культури. Культурні комплекси будівель і споруд центральної частини міста включені в пам'ятки містобудування і архітектури національного значення. Найбільш виразним архітектурним ансамблем є Приморський бульвар, де зосереджені найвідоміші архітектурні споруди, побудовані за проектами видатних вітчизняних і зарубіжних архітекторів (будинок графа Завадовського – нині готель «Петербурзька»; будівля Староїбіржі – нині центр міської адміністрації; палац генерал-губернатора графа Воронцова, палац Шидловського, готель «Лондонська» і ін.). Окрасою і неперевершеним шедевром архітектури є знамениті Потьомкінські сходи. Одною з найкрасивіших споруд світу вважається будівля театру опери і балету (фото 1.2.6), зведеного за проектом архітекторів Ф. Фельнера і Г. Гельмана [27].

Найвизначнішим та найвідомішим театром Одеси є Національний академічний театр опери та балету. У ньому виступали відомі співаки: Федір Шаляпін, Енріко Карузо, Леонід Собінов, танцювала Айседора Дункан. У 1920-х роках був заснований Український музично-драматичний театр ім. В. Василька. Російський драматичний театр ім. А Іванова, що був заснований 1874 р. і є найстарішим на півдні України. Тут виступали такі видатні особистості, як Сара Бернар, Елеонора Дузе, а також українські майстри – Панас Саксаганський, Марія Заньковецька, Марко Кропивницький тощо. Наймолодшим з одеських театрів є Академічний театр музичної комедії ім. М. Водяного (фото 1.2.7), який було переведено до Одеси зі Львова. Також у місті працює «Залізний цирк», що був заснований 1894 р.

Фото 1.2.6 Національний академічний театр опери та балету (м. Одеса) [4]

Фото 1.2.7 Академічний театр музичної комедії ім. М. Водяного
(м. Одеса) [4]

Особливе місце в культурному житті міста займає філармонія (фото 1.2.8), яка спочатку була біржею. За час існування на сцені філармонії

Фото 1.2.8 Одеська обласна філармонія (м. Одеса) [4]

виступали видатні музичні особистості: В. Висоцький, Д. Ойстрах, Л. Утьосов, Д. Шостакович. В м. Одесі працює близько тридцяти музеїв. Серед найвідоміших: археологічний – найстаріший в Україні; художній – один з найбільш розвинених художніх музеїв в Україні, що має у своїх фондах майже усі види художнього мистецтва: живопис, скульптуру, декоративне мистецтво, графіку і містить витвори російських та українських майстрів іконопису від XVI ст. до сучасності, нараховуючи понад 10 тисяч оригінальних робіт; музей Західного та Східного мистецтва – один з найкращих в Україні; військово-історичний музей, музей оборони Одеси, історико-краєзнавчий музей, музей морського флоту, музей якорів, музей кіно, футболу [3]. Також діють декілька будинків-музеїв та музеїв, присвячених особам: Олександра Пушкіна, Костянтина Паустовського, Миколи Реріха, Володимира Філатова. За останні роки до старих музеїв додалися також більш сучасні та цікаві музеї, що також мають попит у

жителів міста та туристів: музей нумізматики, музей воскових фігур, музей коньячної справи Шустова. В області налічується 71 пам'ятка містобудування і архітектури, 2 пам'ятки історії, 4 пам'ятки монументального мистецтва, 14 пам'яток археології. Своєрідність туристичного комплексу області визначена численними пам'ятками різних часів з відомими історико-культурними пам'ятками архітектури і містобудування, театрами і музеями.

У наступному підрозділі нами буду досліджено інфраструктурну компоненту рекреаційно-туристичного потенціалу області.

2.3 Інфраструктурна компонента рекреаційно-туристичного потенціалу Одеської області

У попередніх підрозділах ми пересвідчилися, що Одеська область є одним із найбільш перспективних туристичних регіонів України. Але, на жаль, досі повністю не розкрито весь потенціал цього насправді багатого туристичного регіону. Найбільш поширеними видами рекреаційного туризму на Одещині є пляжний, лікувально-оздоровчий, активний, культурно-пізнавальний та винно-гастрономічний. Також на стадії розвитку знаходяться такі види відпочинку, як екологічний та етнографічний. У табл. 2.3.1 наведено центри перелічених видів туризму та їх ресурсне забезпечення.

Таблиця 2.3.1

Види рекреаційного туризму в Одеській області [66]

Вид туризму	Ресурсне забезпечення	Центри розміщення
1	2	3
Пляжний	Піщані пляжі морського та лиманного походження довжиною понад 300 км	м. Одеса, Комінтернівський, Овідіопольський, Білгород-Дністровський, Татарбунарський та Кілійський райони
Лікувально-оздоровчий	Лікувальні грязі, ропи лиманного походження, мінеральні води,	Куяльницький лиман, м. Одеса, Іллічівськ та Южне, Білгород-

	наявність спеціалізованих закладів розміщення (санаторії, профілакторії, пансіонати тощо)	Дністровський та Овідіопольський райони
--	---	---

Продовж. табл. 2.3.1

1	2	3
Спортивний	Сталактитові печери, велика кількість водойм (море, річки, озера), висоти, що підходять для заняття мотобайкінгом, наявність велодоріжок	м. Вилкове, м. Одеса (Жевахова гора, Одінцовська печера), Кодимський та Котовський райони (Подольська височина)
Культурно-пізнавальний	Історичні пам'ятки світового значення, архітектурні пам'ятки, скульптури та статуї, велика кількість музеїв різного напрямку, урочища та ландшафти заповідного типу	м. Одеса, Білгород-Дністровський, Кілія, Болград, Ізмаїл, с. Нова та Стара Некрасівка
Винно-гастрономічний	Наявність великих винзаводів, сироварні, виготовлення домашнього сиру на фермах, різноманіття закладів харчування, винно-гастрономічні фестивалі	с. Шабо (винзавод «Шабо», Європейська сироварня), м. Одеса, Кілійський район (Козяча ферма), м. Вилкове, с. Криничне («Колоніст»)
Екологічний	Території природно-заповідного фонду, екологічні господарства, ферми, садиби тощо	Кілійський район (Козяча ферма), господарство Фрумушика-Нова, м. Татарбунари, Роздільнянський район («Тихі острови», природний комплекс «Рідна природа»), Савранський ліс
Етнографічний	Пам'ятки архітектури, музейні експозиції, архівні матеріали, мальовничі природні місця для ознайомлення з місцевою культурою та історією	с. Усатово (Козацьке кладовище), с. Нерубайське (Великий етнографічний музей), Цвинтар Сотникової Січі

Отже, як свідчать дані табл. 2.3.1, багатства Одеського регіону на туристично-рекреаційні ресурси, які зосереджені по всій області, дає можливість туристам поєднувати декілька видів туризму в одній подорожі.

Одним із показників розвитку туризму в окремо взятій області може слугувати обсяг туристичного потоку, що кількісно відображує фактичне перебування туристів на даній території.

У табл. 2.3.2 наведено кількість обслуговуваних туристів в Одеській обл. у 2000-2018 рр.

Як свідчать дані табл. 2.3.2, найбільшу кількість туристів було обслуговано на території області у 2003 р. – 383,6 тис. осіб, а найнижча

сягнула у 2014 р. – 43,4 тис. осіб, це пояснюється нестабільною економічною ситуацією, політичним становищем у країні, ООС та коливанням курсу

Таблиця 2.3.2

Показники кількості обслуговуваних туристів в Одеської обл.
у 2000-2018 рр. [7]

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, усього ¹	Із загальної кількості туристів:		
		іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
2000	242423	77332	25291	139800
2001	266676	71490	20646	174540
2002	284026	81413	17445	185168
2003	383576	122860	19019	241697
2004	110638	58745	27461	24432
2005	117669	53514	29717	34438
2006	127345	56801	36181	34363
2007	133038	52228	44765	36045
2008	127598	44119	49734	33745
2009	87436	29183	30696	27557
2010	103526	34910	37628	30988
2011	76066	17136	32321	26609
2012	65129	9807	36726	18596
2013	61589	7047	44136	10406
2014	43382	2975	34811	5596
2015	45809	1126	33744	10939
2016	59077	2097	35749	21231
2017	72302	2103	44758	25441
2018	81381	2004	55296	24081
Відхилення 2018/2017 р.: - абсолютне, (+; -)	9079	-99	10538	-1360
- відносне, %	12,6	-4,7	23,5	-5,3
Відхилення 2018/2016 р.: - абсолютне, (+; -)	22294	-93	19547	2850
- відносне, %	37,7	-4,4	54,7	13,4

¹ Юридичними особами та фізичними особами-підприємцями. У 2000-2010 рр. – за даними Міністерства інфраструктури України, починаючи з 2011 року – за даними Держстату.

долара і удорожчанням закордонного відпочинку. Але вже у 2016 р. ситуація

у країні поступово почала налагоджуватися, що спричинило підвищений інтерес населення до відпочинку, і, як наслідок, туристичний потік до Одеської області в 2017 р. зріс приблизно на 40 % порівняно з 2015 р.

Очевидно, що природні та культурно-історичні передумови необхідні, але недостатні умова для повного рекреаційно-туристичного використання території, особливо при оцінці рекреаційно-туристичного оточення житлових і промислових центрів. Для того, щоб рекреаційно-туристична інфраструктура виконувала свою головну мету, необхідно оцінити її оснащення і об'єкти, які створені людиною в природному середовищі та призначені для відновлення сил і здоров'я населення і використання вільного часу. Тому, доцільно розглянути є такі складові елементи рекреаційно-туристичної інфраструктури Одеської області, як: готельне господарство і санаторно-курортні заклади та заклади культури і мистецтв, оскільки ці об'єкти є, так би мовити, інфраструктурною передовою при прийомі рекреантів та туристів [5].

У табл. 2.3.3 наведено показники наявності колективних засобів розміщування в Одеській обл. 2011-2018 рр.

Як свідчать дані табл. 2.3.3 за період 2011-2014 рр. кількість колективних засобів розміщення в області збільшилася у 1,3 рази і склала 13,8 % від загального рівня по країні; кількість місць в них зросла у 1,17 рази. На 2014 р. питома вага оздоровчих закладів області збільшилася відносно їх кількості по Україні з 8,4 % до 13,7 % через тимчасову втрату окупованої АР Крим. У 2015 р. спостерігається зменшення кількості колективних засобів розміщування на 118 од. (18,2 %) порівняно з 2017 р. та на 54 од. (9,3 %) менше у 2016 р. порівняно з 2017 р. Однак, частка готелів та аналогічних засобів розміщування суттєво не змінювалася, так їх максимальна кількість на протязі досліджуваного періоду досягла у 2013 р. – 253 од. У 2017 р. до 2016 р. цей показник знизився до 232 од. (11,5 %), а порівняно з 2015 р. відповідно знизився на 16,8 % і склав 208 од.

Показники кількості спеціалізованих засобів розміщування мають схожу динаміку. Так, у 2017 р. їх кількість становила 321 од., що на 30 од.

Таблиця 2.3.3

Показники наявності колективних засобів розміщування в
Одеській обл. у 2011-2018 рр. [7]

Роки	Кількість колективних засобів розміщування, одиниць			Кількість місць, одиниць			Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування, осіб		
	усього	у тому числі		усього	у тому числі		усього	у тому числі	
		готелів та аналогічних засобів розміщування	спеціалізованих засобів розміщування		готелів та аналогічних засобів розміщування	спеціалізованих засобів розміщування		готелів та аналогічних засобів розміщування	спеціалізованих засобів розміщування
2011	497	217	280	51394	9506	41888	481433	246626	234807
2012	623	216	407	61090	10736	50354	545661	246935	298726
2013	685	253	432	62444	10863	51581	567678	295298	272380
2014	629	235	394	60199	11863	48336	390554	181282	209272
2015	647	250	397	61390	12402	48988	471515	240586	230929
2016	583	232	351	56716	12096	44620	514564	278227	236337
2017	529	208	321	53188	11021	42167	478104	252101	226003
2018*	177	67	110	23427	6713	16714	289913	201306	88607
Відхилення 2017/2016 р.: - абсолютне, (+; -)	-54	-24	-30	-3528	-1075	-2453	-36460	-26126	-10334
- відносне, %	-9,3	-11,5	-8,5	-6,2	-8,9	-5,5	-7,1	-9,4	-4,4
Відхилення 2017/2015 р.: - абсолютне, (+; -)	-118	-42	-76	-8202	-1381	-6821	6589	11515	-4926
- відносне, %	-18,2	-16,8	-19,1	-13,3	-11,1	-13,9	14,0	4,8	-2,1

* Тільки юридичні особи, відокремлені підрозділи юридичних осіб

(8,5 %) менше ніж у 2016 р. та на 76 од. (19,1 %) менше ніж у 2015 р., відповідно змінилася і кількість місць у колективних засобах розміщення. Варто також, зазначити, що у курортному сезоні 2015 р. столицею туризму в Україні стало м. Одеса: туристичний сезон тривав майже шість місяців та понад 2 млн. туристів відвідало м. Одесу та Одеську область, що свідчить про підготовлену інфраструктуру розміщення до туристичного сезону. Згідно з даними Агентства з питань інвестицій та розвитку Одеської ОДА [1], станом на вересень 2015 р. в м. Одеса функціонує 276 готелів з номерним фондом 7 тис. номерів на 16,5 тис. місць. В області працює 489 готелів з номерним фондом понад 12 тис. номерів на більш ніж 28 тис. місць. Всього туристична інфраструктура області нараховує 1292 заклади, з яких 803 оздоровчо-рекреаційного призначення – санаторії, бази відпочинку, пансіонати, дитячі табори. Не відповідність із наведеними вище статистичними даними говорить про те, що значна частка сфери туризму знаходиться у «тіньовому секторі».

У табл. 2.3.4 наведено показники функціонування санаторно-курортних та оздоровчих закладів в Одеській обл. за 2000-2017 рр.

Таблиця 2.3.4

Показники функціонування санаторно-курортних та оздоровчих закладів в Одеській обл. за 2000-2017 рр. [7]

(од.)

Роки	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку	
	усього	у них ліжок, тис.	усього	у них ліжок, тис.	усього	у них ліжок, тис.	усього	у них ліжок, тис.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
2000	37	15,1	12	1,1	8	2,0	281	31,2
2001	35	14,2	13	1,2	10	1,7	297	32,5
2002	33	14,5	12	1,3	12	2,2	316	35,6

2003	35	14,7	11	1,2	12	2,1	322	36,9
2004	36	14,5	11	1,1	13	2,3	319	36,1

Продовж. табл. 2.3.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2005	37	14,6	9	1,2	13	2,1	309	34,7
2006	37	14,5	9	1,1	13	2,1	333	36,3
2007	37	14,8	9	1,1	12	2,0	362	38,2
2008	37	14,2	9	1,0	11	2,3	375	38,0
2009	37	13,4	9	1,1	10	2,0	378	37,7
2010	35	13,2	9	1,2	8	1,5	373	36,8
2011	32	12,8	9	1,2	8	1,5	379	38,1
2012	30	10,6	9	1,2	9	1,2	359	37,2
2013	28	11,6	10	1,4	9	2,0	385	36,5
2014	28	12,0	9	1,2	6	0,9	351	34,2
2015	28	11,9	5	0,9	7	1,1	357	35,1
2016	28	12,0	3	0,7	6	1,0	314	31,0
2017	27	11,7	3	0,7	6	1,0	285	28,7
Відхилення 2017/2016 р.: - абсолютне, (+; -)	-1	-0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	-29	-2,3
- відносне, %	-3,6	-2,5	0,0	0,0	0,0	0,0	-9,2	-7,4
Відхилення 2017/2015 р.: - абсолютне, (+; -)	-1	-0,2	-2	-0,2	-1	-0,1	-72	-6,4
- відносне, %	-3,6	-1,7	-40	-22,2	-14,3	-9,1	-20,2	-18,2

Як свідчать дані табл. 2.3.4 протягом 2000-2009 рр. кількість об'єктів санаторно-курортних та оздоровчих закладів поступово збільшувалася. Так, за даними Головного управління статистики в Одеській області, загальна кількість цих закладів збільшилася на 96 одиниць – з 338 закладів у 2000 р. до 434 – у 2009 р. Кількість місць в них, при цьому, зросла на 4779 одиниць, і склала у 2009 р. 54140 місць, що дорівнює майже 110 % від рівня 2000 р. При цьому, кількість місць, у розрахунку на один заклад, зменшилася зі 146

до 125 місць. У розрахунку на 1000 населення, кількість місць в санаторно-курортних і оздоровчих закладах регіону у 2009 р. складала 22,64 місць, що на 2,83 місця більше, ніж у 2000 р. А у розрахунку на 1000 туристів, кількість місць в цих закладах збільшилася в 3 рази (з 203,63 місць у 2000 р. до 619,45 – у 2009 р.).

У 2017 р. в області кількість таких закладів становила 321 од. Серед них кількість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням, становила 27 од., що на 3,6 % менше ніж у 2016 р. та 2015 р.; санаторіїв-профілакторіїв – 3 од., що на 40, % менше ніж у 2015 р.; будинків і пансіонатів відпочинку – 6 од., що на 1 од. (14,3 %) менше ніж у 2015 р.; баз та інших закладів відпочинку – 285 од., що на 9,2 % менше ніж у 2016 р. та на 20,2 % менше ніж у 2015 р.

У табл. 2.3.5 наведено показники функціонування дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку в Одеській обл. за 2000-2019 рр.

Таблиця 2.3.5

Показники функціонування дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку в Одеській обл. за 2000-2019 рр. [7]

Роки	Кількість закладів, одиниць, од.		У них місць, одиниць, од.		Кількість дітей, які перебували у закладах, осіб	
	усього	у тому числі	усього	у тому числі	усього	у тому числі
		у тому числі заклади оздоровлення		у тому числі у закладах оздоровлення		у тому числі у закладах оздоровлення
1	2	3	4	5	6	7
2000	406	42	8668	8028	46415	24457
2001	439	44	9903	9133	49319	28063
2002	616	51	11882	11592	67895	35537
2003	883	48	11068	10813	92692	34396
2004	947	49	11410	11125	122438	37632

2005	1116	45	11458	10294	148087	34094
2006	1175	47	13068	12107	155732	32610
2007	1190	48	15417	14361	154170	37502

Продовж. табл. 2.3.5

1	2	3	4	5	6	7
2008	1247	46	13037	12013	145991	33004
2009	1121	43	11426	10413	125141	27681
2010	1073	36	12841	8270	132316	22003
2011	1033	35	12469	8267	136646	21363
2012	1035	45	14336	10915	145741	28428
2013	1042	52	15275	14236	160773	37431
2014	997	44	14250	12652	143486	30983
2015	686	22	12260	6073	113227	13854
2016	568	25	12342	7955	104604	19997
2017	556	21	11253	5844	105946	16621
2018	638	15	8972	5812	103513	16784
2019	640	14	9567	5388	102164	13602
Відхилення 2019/2018 р.: - абсолютне, (+; -)	2	-1	595	-424	-1349	-3182
- відносне, %	0,3	-6,7	6,6	-7,3	-1,3	-19,0
Відхилення 2019/2017 р.: - абсолютне, (+; -)	84	-7	-1686	-456	-3782	-3019
- відносне, %	15,1	-33,3	-15,0	-7,8	-3,6	-18,2

Дані табл. 2.3.5 свідчать, що найбільша закладів була у 2008 р. – 1247 од., а найменша у 2015 р. – 686 од. У 2019 р. їх кількість становила 640 од., що на 2 од. (0,3 %) більше ніж у 2018 р. та 84 од. (15,1 %) більше ніж у 2017 р., а кількість дітей, які перебували у закладах становила 102,1 тис. осіб, що на 1349 осіб (1,3 %) менше ніж у 2018 р. та 3782 осіб (3,6 %) менше ніж у 2017 р. Що стосується кількості закладів оздоровлення у 2019 р. їх кількість становила 14 од., що на 1 од. (6,7 %) менше ніж у 2018 р. та 7 од. (33,3 %) менше ніж у 2017 р. та у них у 2019 р. 13602 особи, що на 3182 особи (19,0 %) менше ніж у 2018 р. та 3019 осіб (18,2 %) менше ніж у 2017 р.

Стосовно кількості об'єктів сфери культури і мистецтв в Одеській області, які є невід'ємною частиною туристичної інфраструктури протягом 2000-2009 рр. ситуація наступна.

У табл. 2.3.6 наведено показники функціонування театрів та концертних організацій в Одеській обл. за 2000-2017 рр.

Таблиця 2.3.6

Показники функціонування театрів, концертних організацій та музеїв в Одеській обл. за 2000-2017 рр. [7]

Роки	Кількість театрів, од.	Кількість глядачів на виставах, тис. осіб	Кількість концертних організацій, професійних творчих колективів, одиниць	Кількість слухачів на концертах, тис. осіб	Кількість музеїв, од.	Кількість відвідувачів музеїв, тис. осіб
2000	9	460,6	1	155,8	13	776,6
2001	9	485,5	1	157,7	13	732,0
2002	9	443,8	1	150,6	13	782,0
2003	9	425,2	1	90,3	13	859,8
2004	9	483,8	2	135,4	13	895,4
2005	9	468,7	2	142,5	13	911,2
2006	9	383,4	3	174,5	13	959,4
2007	9	455,5	3	202,4	13	886,8
2008	9	531,4	3	222,1	13	866,4
2009	7	507,1	3	221,9	13	881,5
2010	7	537,0	2	151,8	11	706,1
2011	7	534,5	2	163,5	11	595,6
2012	7	578,4	2	287,6	11	612,9
2013	7	531,0	2	289,2	11	596,8
2014	7	447,8	2	72,8	11	454,6
2015	7	500,3	2	80,9	11	476,9
2016	7	519,1	2	97,2	13	531,9
2017	7	556,5	... ¹	... ¹	14	576,9
Відхилення 2017/2016 р.: - абсолютне, (+; -)	0,0	37,4	-	-	1	45,0
- відносне, %	0,0	7,2	-	-	7,7	8,5
Відхилення 2017/2015 р.: - абсолютне, (+; -)	0,0	56,2	-	-	3	100,0
- відносне, %	0,0	11,2	-	-	27,3	21,0

¹ Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

Як свідчать дані табл. 2.3.6, з 2000 по 2008 рр. в області кількість театрів складала 9 одиниць, а у 2009 р. – зменшилася до 7 одиниць та залишилася такою до 2017 р. У розрахунку на 1 млн. населення області вона зменшилася з 4 до 3 театрів. Кількість глядачів театрів, при цьому, зросла: з 460,6 тис. осіб у 2000 р. до 556,5 тис. – у 2017 р.

Стосовно загальної кількості концертних організацій, відмітимо, що на протязі 2000-2009 рр. вона зросла втричі (з 1 до 3 од.), а у 2010 р. зменшилася до 2 од. і такою залишилася у 2017 р. У розрахунку на 1 млн. населення області ця величина за період, що розглядається, зросла з 0,4 до 1,3 одиниць. Разом з тим, зросла і кількість слухачів концертних організацій має нерівномірну динаміку. Максимальна їх кількість становила у 2013 р. – 289,2 тис. осіб., а мінімальна у 2014 р. – 72,8 тис. осіб.

За період 2000-2009 рр. кількість музеїв в Одеській області незмінно складала 13 одиниць, у 2010-2015 рр. їх кількість зменшилася до 11 од., у 2017 р. спостерігається зростання їх кількості до 14 од, що у розрахунку на 1 млн населення складає 5 музеїв.

У табл. 2.3.7 наведено показники функціонування бібліотек, музеїв та клубних закладів в Одеській обл. за 2000-2017 рр.

Таблиця 2.3.7

Показники функціонування бібліотек, кінозалів та клубних закладів в Одеській обл. за 2000-2017 рр. [7]

Роки	Кількість бібліотек, од.	Бібліотечний фонд, тис. примірників	Кількість кінозалів, од.	Кількість глядачів на сеансах за рік, тис. осіб	Кількість клубних закладів, одиниць	Кількість місць в них, тис. од.
------	--------------------------	--	--------------------------	--	--	------------------------------------

1	2	3	4	5	6	7
2000	889	21053,2	618	615,1	805	244,1
2001	886	21048,3	616	615,0	804	242,9
2002	909	21293,7	611	594,5	806	240,2

Продовж. табл. 2.3.7

1	2	3	4	5	6	7
2003	902	21225,5	592	711,8	813	237,4
2004	903	21228,6	544	600,9	815	227,5
2005	898	21175,5	344	563,4	752	186,6
2006	899	21123,6	342	500,7	742	184,2
2007	924	21147,7	335	378,3	743	185,7
2008	920	21589,8	163	220,1	742	187,3
2009	906	21148,3	24	52,1	742	187,9
2010	912	21153,7	24	76,4	736	185,8
2011	898	20974,7	10	1682,8	737	186,3
2012	876	21016,7	12	1912,5	737	189,4
2013	880	20893,5	14	1945,9	738	187,7
2014	878	20786,9	15	886,8	738	189,6
2015	861	20565,9	19	1482,0	735	188,6
2016	825	20117,6	19	746,1	734	187,6
2017	807	19607,6	20	645,1	735	187,7
Відхилення 2017/2016 р.: - абсолютне, (+; -)	-18	-510,0	1	-101,0	1	0,1
- відносне, %	-2,2	-2,5	5,2	-13,5	0,1	0,05
Відхилення 2017/2015 р.: - абсолютне, (+; -)	-54	-958,3	1	-836,9	0,0	-0,9
- відносне, %	-6,3	-4,6	5,2	-56,5	0,0	-0,5

Як свідчать дані табл. 2.3.7, протягом 2000-2010 рр. на 23 од. зросла кількість бібліотек: з 889 одиниць у 2000 р. до 912 – у 2010 р., а потім почала скорочуватися і у 2017 р. становила 807 од. У розрахунку на 100 тис. населення області ця величина у 2009 р. складала 38 од. (у 2000 р. – 36 од.). Бібліотечний фонд, при цьому, до 2010 р. не змінювався, і протягом цього періоду складав 21,1 млн примірників, а з 2012 р. до 2017 р спостерігається його скорочення до 19,6 млн примірників.

Кількість кінозалів на протязі досліджувано періоду скоротилася у

30 разів, з 618 од. у 200 р. до 20 од. у 2017 р. А кількість глядачів у них, як не дивно у 2017 р. порівняно з 2000 р. залишилася на рівні 645,1 тис. осіб. Це на нашу думку пояснюється, великою місткістю кінотеатрів розташованих переважно у великих містах, зокрема Одесі. Кількість місць у закладах культури клубного типу зменшилася з 244,1 тис. місць у 2000 р. до 187,7 – у 2017 р.

В організації інфраструктурного забезпечення рекреаційних територій одне з ключових місць належить транспортній системі. В цьому плані туристична галузь в Одеській області залишається нерозвиненою. Головним моментом, що гальмує розвиток туризму в області, є відсутність доріг і транспортної мережі, і це особливо відчувається в Татарбунарському районі, де розташовані курорти Лебедівка, Катранка, Приморське, Расейка, в Тарутинському районі (Центр зеленого туризму «Фрумушика-Нова», Кілійський район, де автомобільне транспортне сполучення в занедбаному стані. А також низька якість послуг та конкурентоспроможності туристичних продуктів та занедбаність історичних та культурних об'єктів. Нажаль можливості залучення нових потоків туристів обмежені недостатнім рівнем розвитку туристичної інфраструктури [15].

Отже, розвиток туристичної інфраструктури є одним із активних та ефективних засобів вдосконалення сфери туризму. Максимальне освоєння та використання елементів туристичної інфраструктури, в умовах вільної конкуренції, забезпечить насичення ринку високоякісними послугами і сприятиме комплексному соціально-економічному розвитку Одеської області.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Одеська область знаходиться серед регіонів-лідерів України за рекреаційним потенціалом. Головною особливістю території Одеської області є її приморське положення, широкий «вихід» до моря і положення на європейських і світових водних шляхах. Одещина має високий рекреаційний природно-ресурсний потенціал, зокрема, теплий клімат, морські пляжі, лікувальні грязі, джерела мінеральних вод, ропу лиманів та озер, унікальні природні комплекси, мальовничі краєвиди, мисливські та рибальські угіддя, акваторії лиманів, озер, моря, придатні для водного спорту та оздоровлення. Поєднання всіх цих факторів створює умови, надзвичайно сприятливі для організації відпочинку і розвитку рекреаційно-туристичної діяльності.

Рекреаційне господарство регіону формується під впливом різноманітних чинників, основними з яких є рекреаційні ресурси – природні, історико-культурні, соціально-економічні. Провідна роль серед них у Одеській області належить природно рекреаційним, до складу яких входять орографія, кліматичні, бальнеологічні, водні, ландшафтні ресурси. Одноманітність рельєфу Одещини і разом з тим атрактивний є туристично привабливим. Область має потужні запаси мінеральних вод, які можуть бути ресурсами для курортного господарства (мінеральні води Куяльницького родовища), що задовольнятиме рекреаційні потреби людей із всієї України та з-за кордону. Придатними також для відпочинку людей в області є кліматичні умови, долини рік, ставки.

Своєрідність туристично-екскурсійного потенціалу області визначається численними пам'ятками різних часів з відомими історико-культурними заповідниками, архітектурними пам'ятками, пам'ятниками та музеями. Це відомі у світі Одеський національний академічний театр опери і балету, знамениті Потьомкінські сходи, українська Венеція – місто Вилкове,

фортеця XII-XV ст. в м. Білгород-Дністровському, розкопки античних міст Тіри і Ніконії, пам'ятки культової архітектури в містах Одесі, Ізмаїлі, Рені, Кілії та багато чого іншого. Понад 5000 об'єктів культурної спадщини загальнодержавного та місцевого значення створили Одещині імідж одного із найбільш відомих і популярних серед туристів регіону. Нами встановлено, що найсприятливішими для розвитку пізнавального туризму та найбільш забезпеченими об'єктами, що мають історичну та культурну цінність, є міста Одеса, Ананьєв, Балта, Білгород-Дністровський, Болград, Ізмаїл, Кілія, Вилкове, Кодима, Овідіополь, Рені та смт Велика Михайлівка.

Важливою складовою рекреаційного господарства є рекреаційна інфраструктура. Рівень забезпечення закладами цієї галузі в області недостатній для ефективного функціонування рекреації. Нерівномірне розміщення закладів, низький рівень їх сервісу негативно позначається на розвитку туризму у регіоні. Потребує вирішення питання використання під заклади туристичної інфраструктури архітектурних споруд одночасним збереженням їх статусу. На сьогодні важливим є розширення асортименту туристичних послуг, поліпшення якості туристичного обслуговування.

Одеська область має дуже високий рекреаційний потенціал і розвинене рекреаційно-туристичне господарство. Рекреаційна діяльність більшою-меншою мірою у різних формах охоплює все населення області та численних сусідніх регіонів і країн. Роль і місце рекреаційного господарства за таким «узагальненим підходом» кількаразова перевищує його частку в економіці регіону, визначену за офіційною статистикою. До того ж у всіх стратегіях і програмах соціально-економічного розвитку Одеського регіону, саме рекреаційне господарство визначають як один з головних пріоритетів.

Звичайно, туристична індустрія Одещини має низку проблемних моментів, які потребують вирішення. Для підвищення ефективності використання туристичного потенціалу Одеської області необхідний комплексний і професійний підхід як із боку туристичних підприємств, так і

з боку держави у цілому.

Ураховуючи величезний потенціал та фінансову підтримку з боку Європейського Союзу, Одеський туристичний регіон має всі шанси зайняти гідне місце на світовому ринку туристичних послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агентство з питань інвестицій та розвитку Одеської ОДА. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://invest.odessa.gov.ua/> (дата звернення 15.03.2020). – Назва з екрана.
2. Богаченко О. П. Форми і способи розвитку лікуально-оздоровчого туризму у приморських місцевостях. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2014. Вип. 1 (10). Т. 2. С. 144-149.
3. Бортников Є. Г. Пріоритетні напрями розвитку туристичної галузі в Україні. Вісник ДІТБ. Серія: Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в цілому. 2009. № 13. С.157-163.
4. Бутко М. П., Шабардіна Ю. В. Методичні аспекти оцінки рекреаційного потенціалу регіону. Агросвіт. 2011. № 1. С. 10-17.
5. Величко В. В. Організація рекреаційних послуг: навчальний посібник. Харків: Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, 2013. 202 с.
6. Ветрова Н. М. Экологическая безопасность рекреационного региона: Монография. Симферополь: РИОНАПКС, 2006. 297 с.
7. Воробйова О. А. Проблеми та перспективи розвитку рекреаційно-туристичної діяльності в південних районах Одеської області. Економічні інновації. 2011. Вип. 44. С. 46-56.
8. Всесвітня туристична організація. URL: <http://www2.unwto.org> (дата звернення 03.03.2020).
9. Гаврилюк С. П. Конкурентоспроможність підприємств у сфері туристичного бізнесу: навч. посіб. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. 180 с.
10. Гаталяк О. Особливості організації харчування в різних видах туризму. Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2013. Випуск

43. Ч. 1. С. 171-177.

11. Головне управління статистики в Одеській області. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 22.03.2020). – Назва з екрана.

12. Горобець Н. П. Нові технології в галузі туризму / Н. П. Горобець // Економіка і інформатизація. – 2006. – № 7. – С. 27-28.

13. Горун В. В. Інтегральна оцінка історико-культурних рекреаційних ресурсів Одеської області. Географічні дослідження: історія, сьогодення, перспективи. Матеріали Міжнар. наук. конф. студентів та аспірантів, 5-6 квітня 2012 р. Харків, 2012. С. 251-253.

14. Горун В. В. Інтегральна оцінка природно-ресурсного потенціалу ландшафтно-рекреаційних районів Одеської області. Екологія міст і рекреаційних зон. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 31 травня – 1 червня 2012 р. Одеса, 2012. С. 68-71.

15. Горун В. Оцінка рекреаційно-ресурсного потенціалу території Одеської області. Вісник львівського університету. Серія географічна. 2013. Вип. 43. Ч. 1. С. 24-31.

16. Давиденко І. В. Культурний туризм як сучасний напрям використання та збереження історико-культурної спадщини Одеського регіону / І. В. Давиденко // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2017. – Вип. 2 (2). – С. 49-53.

17. Дащук Ю. Є. Аналіз складових рекреаційного потенціалу регіону / Ю. Є. Дащук // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2012. – № 7 (178). – С. 71-76.

18. Захаренко Г. Н. Современные подходы к оценке туристского потенциала / Г. Н. Захаренко // Вестник Национальной академии туризма. – 2011. – № 3. – С. 22-26.

19. Зелінський І. Про статистичну оцінку рекреаційно-оздоровчого забезпечення населення в регіоні / І. Зелінський // Регіональна економіка.

Додаток «Регіони України. Економікостатистичні порівняння». – 2001. – № 2. – С. 28-32.

20. Зорин І. В. Енциклопедія туризму / І. В. Зорин, В. А. Квартальнов. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 384 с.

21. Іванова К. О. Методологія та проблематика комплексного оцінювання рекреаційно-туристичних ресурсів / К. О. Іванова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – Вип. 19. – С. 339-342.

22. Інфраструктура регіонів України. Пріоритети модернізації. Аналітичне дослідження. – К. : ГО «Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень»; Фонд імені Фрідріха Еберта, 2017. – 108 с.

23. Карпенко Ю. В. Особливості розвитку відносин власності у сфері туризму в умовах глобалізації / Ю. В. Карпенко // Вісник економічної науки України. – 2017. – № 2. – С. 59-67.

24. Карпенко Ю. В. Сутність і структура соціального капіталу сфери туризму в умовах модернізації економіки / Ю. В. Карпенко // Економічний вісник Донбасу. – 2017. – № 1(47). – С. 110-118.

25. Карпенко Ю. В. Сучасні тенденції глобалізації та регіоналізації відносин у сфері туризму / Ю. В. Карпенко // Економічний вісник Донбасу. – 2017. – № 3 (49). – С. 49-62.

26. Кифяк О. В. Рекреаційна спеціалізація як умова посилення конкурентоспроможності регіону / О. В. Кифяк, В. Ф. Кифяк // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 12 (103). – С. 157-161.

27. Комліченко О. О. Фактори розвитку туристичної галузі / О. О. Комліченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. – 2014. – Вип. 8. – Ч. 3. – С. 75-79.

28. Корж Н. В. Управління туристичними дестинаціями: підручник / Н. В. Корж, Д. І. Басюк. – Вінниця : «ПП»ТД Едельвейс і К», 2017. – 322 с.

29. Кузишин А. В. Історія туризму: навч. посіб. / А. В. Кузишин. –

Тернопіль, 2007. – 196 с.

30. Леонова С. В. Методичні підходи та критерії оцінки рекреаційних територій / С. В. Леонова // Вісник ОНУ. Сер.: Географічні та геологічні науки. – 2013. – Т. 18. – Вип. 2 (18). – С. 73-81.

31. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України : монографія / В. І. Мацола; [наук. ред. М.І. Долішній]. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 1997. – 259 с.

32. Михайліченко Г. І. Туристичний потенціал : методи оцінювання та інноваційний розвиток / Г. І. Михайліченко // Проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 115-123.

33. Муска К. К. Теоретичні підходи до розуміння сутності дефініцій «рекреаційні ресурси» та «рекреаційний потенціал» / К. К. Муска // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2018. – Вип. 21. – С. 521-526.

34. Ніколаєва О. І. Історико-культурні рекреаційно-туристичні ресурси Одеського регіону / О. І. Ніколаєва // Journal of Education, Health and Sport. – 2016. – Vol. 6. – №11. – P. 917-927.

35. Одеський регіон: передумови формування, структура та територіальна організація господарства: навч. посіб. Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. під ред. О. Г. Топчієва. – Одеса: Астропринт, 2012. – 336 с.

36. Отенко И. П. Стратегическое управление потенциалом предприятия: монография / И. П. Отенко. – Харків : ХНЭУ, 2006. – 256 с.

37. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. – Одеса : ОНЕУ, 2016. – 262 с.

38. Пам'ятники архітектури та містобудування України: довідник Державного реєстру нац. культурного надбання. – К.: Техніка, 2000. – 664 с.

39. Поливач К. А. Історико-культурна спадщина як фактор розвитку регіонів та населених місць України / К. А. Поливач // Український географічний журнал. – 2005. – №1. – С. 55-62.

40. Попович С. І. Туристично-екскурсійні ресурси України / С. І. Попович. – Київ, 1996. – 265 с.

41. Природа Одесской области. Ресурсы, их рациональное использование и охрана. под ред. Г.И.Швебса, Ю.А.Амброз. – К.: Вища школа, 1979. – 144 с.

42. Про внесення змін до Закону України «Про туризм» : Закон України від 18.11.2003 р. № 1282-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1282-15> (дата звернення: 05.04.2020). – Назва з екрана.

43. Про курорти: Закон України від 05.10.2000 р. № 2026-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2026-14><http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 13.03.2020). – Назва з екрана.

44. Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закон України від 04.09.2008 р. № 375-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/375-17> (дата звернення 30.03.2020). – Назва з екрана.

45. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264–XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 01.04.2020). – Назва з екрана.

46. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 р. № 2465-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення 15.03.2020). – Назва з екрана.

47. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 15.03.2020). – Назва з екрана.

48. Радченко Е. Є. Теоретичні основи формування та розвитку

туристичного потенціалу регіону / Е. Є. Радченко // Ефективна економіка. – 2018. – № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6809> (дата звернення: 03.05.2020). – Назва з екрана.

49. Розвиток туристичного бізнесу регіону : навчальний посібник / За ред. доктора економічних наук, професора Школи І. М. – Чернівці : Книги—XXI, 2007. – 292 с.

50. Гутовська Н. Г. Аналіз стану та преспектив розвитку Одеського туристичного регіону / Н. Г. Гутовська, Т. Ю. Примаєк // Інфраструктура ринку. – 2018. – Вип. 25. – С. 82-87.

51. Самко О. О. Оцінка туристичного потенціалу регіону та рівня його використання / О. О. Самко // Економічні науки. Серія «Регіональна економіка». Збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 7 (27). – Ч. 4. – С. 129-134.

52. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні. – К. : Держкомстат України, 2004. – 72 с.

53. Сафранов Т. А., Волков А. І., Катеруша О. В. Кількісна оцінка гідромінеральної і пелоїдної складових природно-рекреаційного потенціалу Одеської області. Український гідрометеорологічний журнал. 2010. № 7. С. 5-15.

54. Святохо Н. В. Концептуальные основы исследования туристского потенциала региона / Н. В. Святохо // Экономика и управление. – 2007. – № 2. – С. 30-36.

55. Сенча С. А. Методичний підхід до визначення перспективних напрямків розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу (на прикладі Одеської області). Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2015. № 2. С. 25-40.

56. Скаковська С. С. Управління туристично-рекреаційним потенціалом регіону / С. С. Скаковська // Економічний вісник Запорізької

державної інженерної академії. – 2016. – Вип. 6-2 (06). – С. 67-70.

57. Скляр Г. П. Статистичні показники розвитку сфери туризму в Україні: напрями удосконалення та гармонізація з міжнародними стандартами / Г. П. Скляр, Л. В. Дробиш, Л. І. Вишневецька // Економічний вісник Донбасу. – 2017. – № 2 (48). – С. 157-162.

58. Смаль І. В. Рекреація, туризм, дозвілля: тлумачення і співвідношення понять / І. В. Смаль, В. В. Смаль // Український географічний журнал. – 2003. – № 4. – С. 58-64.

59. Смирнов І. Г. Логістичне оцінювання рекреаційно-туристичних об'єктів та ресурсів (в контексті логістичної моделі сталого розвитку туризму) / І. Г. Смирнов // Велика Волинь: наук. зб. – Вип. 42. – Житомир : М. Косенко, 2009. – С. 239-246.

60. Смирнова В. В. Туристські ресурси України: навч. посібник / В. В. Смирнова. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – 190 с.

61. Стафійчук В. І. Рекреалогія. навч. посіб. Львів: Знання, 2005. 259 с.

62. Ткаченко Т. І. Туристичний продукт як об'єкт виробничого підприємництва. Культура народів Причорномор'я. 2005. № 67. С. 130-135.

63. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: підр. для студентів географ. спец. вищих навч. закл. Одеса: Астропринт, 2009. 544 с.

64. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методика. Одеса: Астропринт, 2005. 631 с.

65. Топчієв О. Г., Яворська В. В., Ніколаєва О. І. Географічні складові предметної області рекреаційно-туристичної діяльності. Вісник Одеського національного університету. Серія Географічні та геологічні науки. Одеса, 2016. Том 21. Вип. 2 (29). С. 171-185.

66. Туристична діяльність в Україні у 2016 році. Статистичний бюлетень. Відп. за вип. О. О. Кармазіна. К.: Державна служба статистики України, 2017. 76 с.

67. Туристична діяльність в Україні у 2017 році. Статистичний

бюлетень. Відп. за вип. О. О. Кармазіна. К.: Державна служба статистики України, 2018. 90 с.

68. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія. К.: Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.

69. Харічков С. К., Воробйова О. А., Дишловий І. М. Стратегічні орієнтири розвитку рекреаційно-туристичної сфери в Українському Причорномор'ї. Регіональна економіка. 2009. № 2. С. 23-30.

70. Цивільний кодекс України: Кодекс України. Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 01.02.2020).

71. Черчик Л., Мостенець О. Механізм забезпечення конкурентоспроможності рекреаційної системи регіону: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. 214 с.

72. Яворська В. В., Нефедова Н. Є. Рекреаційний комплекс Одеси: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. Науковий вісник Чернівецького університету. 2012. Вип. 724-725. Географія. С. 204-210.

73. Яковенко И. М. Рекреационное природопользование: методология и методика исследований. Симферополь: Таврия, 2003. 335 с.

74. Ярмоменко С. Г. Лікувально-оздоровчий туризм Одеської області: сучасний стан та стратегічні напрямки розвитку. Регіональні проблеми України: Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення: зб. наук. праць за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції (8-9 жовтня 2015 р., Херсон). Херсон: ПП Вишемирський, 2015. С. 449-455.